

Sukupuolittuneet hahmot aapisissa

Laadullinen sisällönanalyysi sukupuolistereotyyppien ilmenemisestä suomalaisten aapisten kuvituksissa

Julia Lähdemäki & Karoliina Tuomi

Pro gradu -tutkielma

Kasvatustiede

Opettajakoulutuslaitos

Turun yliopisto

Rauman kampus

23.5.2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Kasvatustiede

Tekijä: Julia Lähdemäki & Karoliina Tuomi

Otsikko: Sukupuolistereotyyppiat suomalaisissa aapisissa

Ohjaaja: yliopistonlehtori Juli-Anna Aerila

Sivumäärä: 53 sivua

Päivämäärä: 23.5.2023

Tutkimuksemme tavoitteena oli selvittää, miten sukupuolistereotyyppiat ilmenevät kuvituksissa suomalaisissa aapisissa, jotka ovat ilmestyneet vuosina 2000–2020. Tutkimus toteutettiin laadullisena oppikirjatutkimuksena. Aiemmat oppikirjatutkimukset ovat osoittaneet, että oppikirjoissa esitettävä materiaali on usein stereotyyppistä ja että nämä sukupuolistereotyyppiat voivat vaikuttaa lasten käsityksiin esimerkiksi naisen roolista. Sukupuolistereotyyppioihin liittyvää aapistutkimusta olisi hyvä lisätä, sillä esimerkiksi sukupuolistereotyyppioita käsitteleviä väitöskirjoja on tällä hetkellä Suomessa vähän.

Tutkimuksen kohteena oli kolme aapista: Salainen aapinen (2001), Seikkailujen aapinen (2014) ja Ystävien aapinen (2021), joista aineistona tarkasteltiin aapisten kuvituksissa esiintyviä hahmoja. Tutkimuksen aineisto analysoitiin laadullisen sisällönanalyysin avulla käyttämällä tulkintakehikkona sovellusta Michelin (1986) sukupuolistereotyyppioiden luokittelumallia. Michelin (1986) mallin mukaan Sukupuolistereotyyppioita tarkasteltiin kolmesta eri näkökulmasta, jotka olivat 1) ulkonäön, 2) sukupuoliroolien ja 3) sosiaalisen sekä emotionaalisen käyttäytymisen stereotyyppiat. Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä tarkasteltiin sukupuolen teoriaa ja stereotyyppioita sekä oppikirjojen ja niiden kuvitusten merkitystä osana oppimista.

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että aapisten hahmojen ulkonäkö oli hyvin stereotyyppistä, erityisesti Salaisessa aapisessa (2001) ja Seikkailujen aapisessa (2014). Ystävien aapisessa (2021) stereotyyppioita oli vähemmän ja niitä oli pyritty selkeästi rikkomaan. Sukupuolten rooleja sekä sosiaalisen ja emotionaalisen käyttäytymisen stereotyyppioita rikottiin jokaisessa tutkitussa aapisessa. Seikkailujen aapinen oli tutkituista aapisista stereotyyppisin sukupuolten näkökulmasta tarkasteltuna.

Opettajien tulisi tulevaisuudessa kiinnittää huomiota aapisten, ja myös muiden oppikirjojen, välittämään kuvaan sukupuolista ja niiden stereotyyppioista. Olisi tärkeää, että oppimateriaaleja tarkasteltaisiin jo opettajankoulutuksen aikana kriittisesti sukupuolistereotyyppioiden näkökulmasta ja oppimateriaaleissa pyrittäisiin nykyistä suurempaan sukupuolisensitiivisyyteen. Myös kustantajien tulisi olla tietoisia sukupuolten moninaisuuden merkityksestä oppimateriaaleissa.

Avainsanat: oppikirjatutkimus, sukupuoli, representaatio, alkuopetus, stereotyyppiat, aapinen

Sisällys

1	JOHDANTO	5
2	SUKUPUOLI	7
2.1	Sukupuolen moninaisuus	7
2.2	Sukupuolten tasa-arvon haasteita	9
2.3	Sukupuolistereotypiat	11
3	OPPIKIRJA OPPIMISEN VÄLINEENÄ	13
3.1	Oppikirja oppimateriaalina	13
3.2	Oppikirjan kuvitukset	14
3.3	Sukupuolen moninaisuus	15
4	KUVAT OPPIKIRJOISSA	19
4.1	Kuva semiotiikan mukaan	19
4.2	Sukupuolen representaatiot	20
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	21
5.1	Tutkimuskysymykset	21
5.2	Metodologiset lähtökohdat	21
5.3	Aineisto	21
5.4	Aineiston analyysi	26
5.5	Tutkimuksen eettisyys	28
6	TULOKSET	30

6.1	Ulkonäön ja pukeutumisen stereotypiat sekä nimien merkitys	30
6.2	Roolistereotypiat	35
6.3	Sosiaalisen ja emotionaalisen käyttäytymisen stereotypiat	38
7	LOPPUTARKASTELU	41
7.1	Johtopäätökset	41
7.2	Pohdinta	42
7.3	Luotettavuus	44
7.4	Mahdolliset jatkotutkimukset	46
	LÄHTEET	48

1 Johdanto

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) mukaan jokaisella oppilaalla on oikeus hyvään ja turvalliseen opetukseen. Hyvä ja turvallinen opetus antaa yksilöille tilaa kasvaa täyteen mittaansa ihmisenä ja yhteiskunnan jäsenenä. Perusopetuksen opetussuunnitelman mukaan oppilas rakentaa ihmiskäsitystään, identiteettiään, maailmankuvaansa ja -katsomustaan sekä omaa paikkaa maailmassa oppimisen aikana. Koulussa käytettävät oppimateriaalit ovat osa tätä kontekstia. Aikaisempien tutkimusten mukaan (esim. Palmu, 2003; Tainio & Teräs, 2010) oppimateriaalien kautta oppilaat rakentavat käsityksiään sukupuolten toimintatavoista ja omasta sukupuoli-identiteetistään sekä tutustuvat sukupuoli-ideologioihin.

Aapisella on oppimateriaalien joukossa erityinen tehtävä, sillä ensimmäisenä virallisena oppikirjana se johdattelee oppilaan koulun maailmaan sekä siellä kohdattaviin toimintatapoihin ja kulttuureihin (Palmu, 2008, 301). Koska kaikki oppilaat eivät osaa vielä kouluun tullessaan lukea, ja yksi aapisen päätehtävistä on lukemaan opettaminen, sen sisältö eroaa huomattavasti muista oppikirjoista. Aapisen sisältö on kuvapainotteista ja tarinalähtöistä, ja sitä voisi verrata jopa satukirjaan. Tässä tutkimuksessa selvitetään, miten sukupuoli ilmenee suomalaisten aapisten hahmoja koskevissa kuvituksissa vuosina 2000–2020 ja millaisia stereotyyppioita, eli yleistäviä ja yksipuolisia mielipiteitä, sukupuolista ja sukupuolten ominaisuuksista aapiset sisältävät (MLL, 2023). Sukupuolen ilmenemisen tutkiminen on tärkeää, sillä sukupuolistereotyyppiat ja sukupuolten välinen epätasa-arvo näkyvät oppimateriaaleissa usein piiloisesti. Aineistona tutkimuksessa käytetään kolmea aapista, jotka Salainen aapinen (2001), Seikkailujen aapinen (2014) ja Ystävien aapinen (2021).

Kuvitusten tiedetään vaikuttavan myönteisesti asioiden oppimiseen, ymmärtämiseen ja esteettisiin arvoihin sekä rikastuttavan ja monipuolistavan ajattelua. Kuvitus täydentää kirjoitettua tekstiä ja auttaa tekstin ymmärtämisessä. (Lewis, 2001) Tekstin havainnollistaminen kuvien avulla on tarpeellista etenkin silloin, kun on kyse pienemmistä lapsista. Kuvat voivat auttaa lasta ymmärtämään ja laajentamaan tekstin sanomaa erityisesti niiden lasten kohdalla, jotka eivät vielä osaa lukea tai joiden lukutaito on puutteellista. Kuvitukset vaikuttavat myös käsityksiimme sukupuolesta ja sukupuolen ilmenemisestä, ja esimerkiksi työpaikkailmoituksessa voidaan kuvan avulla kertoa työtehtävään palkattavan

henkilön toivotusta sukupuolesta. Kuvitukset ovatkin usein tiedostamatonta viestintää, joka mukailee yhteiskunnan asettamia ajatustottumuksia. (Hatva, 1993)

Sukupuolen ilmenemistä oppikirjoissa ja muissa lasten käyttämissä materiaaleissa on aikaisemmin tutkittu jonkin verran (esim. Tainio & Teräs, 2010), mutta aapisiin kohdistuvaa sukupuoliin liittyvää tutkimusta vielä vähän. Esimerkiksi lastenkirjoja koskevilla tutkimuksilla on kuitenkin huomattu, että lastenkirjoissa henkilöitä voidaan kuvata stereotyyppisesti ja että niiden henkilöhahmot vaikuttavat esimerkiksi käsityksiin naisen roolista (Tainio & Teräs, 2010). Sukupuolten välistä tasa-arvoa ja representaatioita oppikirjoissa on tutkittu aiemmin joissakin pro gradu -tutkielmissa: Venla Purhonen (2021) tarkasteli pro gradu -tutkielmassaan yhteiskuntaopin, äidinkielen, historian sekä uskonnon oppikirjoja ja nosti esille eroja sukupuolittavien sanojen käytössä. Leena Urho (2015) on tarkastellut pro gradu -tutkielmassaan sukupuolten tasa-arvon toteutumista historian oppikirjoissa.

2 Sukupuoli

2.1 Sukupuolen moninaisuus

Yhteiskunnassamme sukupuoli luokitellaan yhä yhdeksi tärkeimmäksi tavaksi luokitella ihmisiä, ja monesti saattaa aiheuttaa kiusallisia tilanteita, jos ihmisestä ei tunnista sukupuolta tai se luokitellaan vääräksi (Tainio, Palmu & Ikävalko, 2010, 13). Suomen väestöluokituksen sukupuolen luokittelustandardi on binäärinen, eli väestötietojärjestelmässä sukupuoli luokitellaan joko naiseksi tai mieheksi (Digi- ja väestövirasto, 2023). Sukupuoli ei ole käsitteenä yksiselitteinen ja sen määrittelyä haastaa käsitteen jatkuva muuttuminen. Käsitteet sukupuolesta määräytyvät kontekstista, jolloin sukupuolen määrittely riippuu ajasta ja paikasta. (Rossi, 2010, 21) Etymologisesti suomen kielessä sanalle *sukupuoli* ei voida osoittaa suoraa alkuperää, vaan se on muodostunut kahden sanan yhdistelmästä: *suku* ja *puoli*. Sana *suku* viittaa etymologisesti *heimoon*, *sukuun* ja *sukulaiseen*. *Puoli* taas viittaa sukulaiskielissä esimerkiksi *puoleen*, *puoliskoon*, *puolittamiseen* ja *puolisoon*. (Kinnunen, 2001, 39–41)

Sukupuoli on moninainen, ja jokainen yksilö ilmentää sitä eri tavoilla, jolloin kaikkia ei voida lokeroita yksiselitteisesti tiettyyn sukupuoleen (Tainio & Teräs, 2010, 24). Todellisuudessa vain harva ihminen edustaa yksiselitteisesti naisena feminiinistä tai miehenä maskuliinista puolta. (Ylitapio-Mäntylä, 2009, 70). Tässä tutkimuksessa käytetäänkin sukupuolten piirteistä nimitystä feminiininen, maskuliininen ja neutraali, sillä nais- ja miessukupuolen lisäksi on olemassa muita sukupuolia. Muunsukupuolisuuden käsitteeseen kuuluu suuri määrä erilaisia sukupuoli-identiteettejä. Muunsukupuoliseksi itsensä voi kokea esimerkiksi henkilö, joka ei koe kuuluvansa mies- tai naissukupuoleen tai joka kokee olevansa molempia.

Muunsukupuolisen sukupuoli-identiteetti voi koostua feminiinisyydestä tai maskuliinisuudesta tai se voi olla jotain aivan muuta. Sukupuoli-identiteetti voi olla hyvin vaihteleva, tai sitä ei ole ollenkaan. (Pihlajanmaa, 2021, 159; Seta, 2023) Androgyyni on henkilö, joka ei edusta mitään sukupuolta ja on sukupuolineutraali. Androgyyniksi voidaan kutsua henkilöä, jonka pukeutuminen tai muu ulkoinen olemus antaa vaikutteita sukupuolten sekoittumisesta. (Vilkka, 2010, 121) Aapisten kuvituksia tutkittaessa androgyyneiksi voidaan luokitella hahmot, joissa on yhtä lailla maskuliinisia ja feminiinisiä piirteitä (Tainio & Teräs, 2010, 24).

Sukupuoli voidaan jakaa eri ulottuvuuksiin, eikä se rajoitu vain biologisiin ominaisuuksiin, vaan se voidaan jakaa myös esimerkiksi psyykkiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen (Vilka, 2010, 17). Biologisesti sukupuoli määritellään jo lapsen syntyessä geenien ja anatomian mukaan (Ylitapio-Mäntylä, 2009, 70). Biologisen sukupuolen määräytymiseen eniten vaikuttavat tekijät ovat vanhemmilta perityt sukupuolikromosomit. Sikiö, joka saa kaksi X-kromosomia, kehittyy tytöksi, ja sikiö, joka saa X- ja Y-kromosomit, kehittyy pojaksi. (Teramo, 2010) Mahdolliset yhdistelmät eivät kuitenkaan rajoitu vain näihin, sillä sukupuolikromosomit voivat muodostua monin eri tavoin, mikä ilmenee erilaisina biologisen sukupuolen tunnusmerkkeinä (Dunkel, 2010; Vilka, 2010, 17). Biologinen sukupuoli ajaa vastakkainasettelua ja oletuksia sukupuolten välille luoden stereotyyppisiä oletuksia. Biologinen sukupuoli toimi vallitsevana luokittelutapana 1970-luvulle asti, jonka jälkeen alettiin huomioida myös sosiaalinen sukupuoli. Esimerkiksi englanniksi biologisesta sukupuolesta käytetään sanaa *sex* ja sosiaalisesta sukupuolesta sanaa *gender*. Biologinen sukupuoli ei saa olla yleistävä, vaan jokaisen yksilöllisyys tulisi ottaa huomioon. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 20–21)

Sosiaalinen sukupuoli muodostuu kokemuksen ja tuntemisen kautta. Sosiaalinen sukupuoli viittaa esimerkiksi sukupuolen kokemuksellisiin, persoonallisiin, juridisiin ja sosiaalisiin ominaisuuksiin. Biologisella ja sosiaalisella sukupuolella ei ole suoraa syy-seuraus-suhdetta toisiinsa, vaikka niiden välillä on mielle yhtymiä. Yksilö voi kokea sosiaalisen sukupuolensa erilaiseksi kuin mitä hänen biologinen sukupuolensa todellisuudessa on. (Vilka, 2010, 18–20) Siihen liitetään oman identiteetin rakentuminen ja sosiaalisen maailman roolit sukupuolten välillä, kuten sosiaalisen käyttäytymisen erot. Sosiaalinen sukupuoli opettaa yksilölle sukupuoltaan koskevia tehtäviä ja sääntöjä, esimerkiksi poikien oletetaan olevan aktiivisempia kuin tyttöjen. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 30) Lisäksi tyttöjen oletetaan olevan poikia herkempiä ja arempia, ja monesti aggressiivinen käytös sallitaan pojille tyttöjä enemmän. Poika, joka on arempi eikä halua ottaa osaa fyysisiin leikkeihin, saatetaan ottaa erityishuomion kohteeksi stereotyyppisten oletusten perusteella. (Lappalainen, 2004, 142)

Psyykinen sukupuoli tarkoittaa subjektiivista tietoutta yksilön sukupuolesta, sillä sukupuoli-identiteettiin vaikuttavat yksilön omat biologiset ja kulttuurisidonnaiset prosessit, jotka kestävät läpi elämän. Sukupuoli-identiteetti kehittyy yksilön vuorovaikutuksesta läheisten, vertaisryhmän ja median kanssa, ja siihen vaikuttavat yhteiskunnan erilaiset odotukset ja käsitykset. (Reisby, 1998, 23) Kulttuurinen sukupuoli tarkoittaa ennakkoluuloja, mielikuvia,

odotuksia ja symboleja, jotka liitetään sukupuoleen. Yhteiskunta asettaa odotuksia ja normeja, joista muotoutuvat sukupuoliroolit, esimerkiksi lapset huomaavat heihin kohdistuvat sukupuoliset odotukset jo varhain ja alkavat luokitella asioita tietyille sukupuolille kuuluviksi. Odotukset sukupuolirooleista luovat sukupuolistereotyyppioita, jotka määrittelevät kulttuurisia toimintamalleja tietyn sukupuolen edustajan käyttäytymisestä. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 30)

Kouluissa opettajien tulisi kiinnittää huomiota toimintaansa, sillä he saattavat tiedostamattaan ohjata eteenpäin stereotyyppisiä käsityksiään oppilaille. Tytöt saatetaan ohjata helposti tekemään rauhallisia töitä, kun taas pojat ohjataan purkamaan energiaa esimerkiksi liikuntasaliin. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 15–16) Monet arkiset käytänteet voivat luoda huomaamattaan oppilaille sukupuolten normeja ja asettaa vaatimuksia tietynlaisesta käyttäytymisestä (Lehtonen, 2006, 53–54). Lapsen identiteetti alkaa kehittyä jo varhaisessa vaiheessa, ja mahdollisia käsityksiä on vaikea lähteä enää muuttamaan. (Härkönen, Lappalainen, Nummenmaa, Ylitapio-Mäntylä & Lehtonen, 2011, 79) Koulussa tyttöjä pidetään stereotyyppisesti kiltteinä ja tunnollisina oppilaina, kun taas poikia äänekkäinä ja kömpelöinä. Pukeutumisessa tyttöjen maskuliinisuutta pidetään hyväksyttävämpänä kuin poikien feminiinisuutta, ja pukeutuminen saatetaan helposti liittää koulumenestykseen. (Tainio, Palmu & Ikävalko, 2010, 17)

2.2 Sukupuolten tasa-arvon haasteita

Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan Suomi on yksi maailman johtavista maista tasa-arvon vaalimisessa. Suomi ajaa maailmanlaajuisista sitoutumista tasa-arvoon ja haluaa määrittellä tasa-arvon käsitteen uudella tavalla ja nostaa sen valokeilaan. (Auvinen, 2023) Sosiaali- ja terveysministeriön lausunnosta voisi päätellä tasa-arvon toteutuvan Suomessa kansainvälisesti tarkasteltuna hyvin. Suomessa vallitsee kuitenkin poikkeuksellisen pysyvä ja voimakas ammatti- ja koulutusrakenteiden sukupuolen mukainen jakautuminen eli segregatio (Lahelma, 2011, 92). Sukupuoleen perustuvaa segregatiota ylläpitää muun muassa oppikirjojen materiaalit, jotka toistavat yhteiskunnassa vallitsevia sukupuolistereotyyppioita. Valtioneuvoston väliraportissa mainitaan myös, että tasa-arvon edistämiseksi sekä segregatian lieventämiseksi edellytetään, että eri koulutusasteiden opetussuunnitelmiin sisällytetään tasa-arvonäkökulmia. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2017, 22, 25)

Sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvobarometrin mukaan koululaisista ja opiskelijoista suurin osa arvioi tasa-arvon toteutuvan hyvin oppilaitoksessaan. Noin kymmenesosa opiskelijoista, joista suurin osa oli naisia, arvioi tasa-arvon toteutuvan keskinkertaisesti tai melko huonosti. Barometrin mukaan miesten arviot tasa-arvosta olivat positiivisempia. Lisäksi opiskelijoilta kysyttiin, ovatko he kokeneet sukupuolestaan olevan haittaa koulussa. Sekä naiset että miehet vastasivat kokeneensa sukupuolestaan haittaa, sillä osa opettajista arvioi toisen sukupuolen töitä myönteisemmin. Tutkimuksen mukaan on viitteitä siitä, että sukupuolten osaamista arvioidaan eri perustein, vaikka perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa todetaan, ettei sukupuoli saa vaikuttaa arviointiin. (Kiianmaa, 2012, 39–41)

Sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta koulun arviointikulttuurin keskeisimpiä piirteitä ovat eettisyys ja oikeudenmukaisuus. Oppimistulosten arvioinneissa on ilmennyt, etteivät opettajien antamat arvosanat vastaa oppilaiden osaamista: tyttöjen suorituksia arvioidaan ankarammin, kun taas pojat saavat monesti osaamiseensa nähden parempia arvosanoja. Myös oppiaineiden välillä arvioinneissa on todettu olevan eroja: tytöiltä vaaditaan enemmän osaamista äidinkielessä ja pojilta matematiikassa. (Jääskeläinen, Hautakorpi, Onwen-Huma, Niittymäki, Pirttijärvi, Lempinen & Kajander, 2015, 20) Myös Lappalaisen tutkimuksessa ilmeni, että sukupuolten arvosanat määräytyvät eri tavoin. Esimerkiksi kirjoitustaidon kohdalla todistusarvosanat 6–9 tarkoittivat pojilla keskimäärin matalampaa kirjoitustaitoa kuin vastaavan arvosanan saaneilla tytöillä. (Lappalainen, 2011, 87)

Sosiaali- ja terveysministeriön raportissa on kerrottu suomalaisen koulujärjestelmän lisäävän segregatiota sukupuolten välillä. Segregatio tarkoittaa, että työmarkkinat ovat eriytyneet vahvasti sukupuolen mukaan (THL, 2023). Segregatio näyttäytyy esimerkiksi ammattien sukupuolijakaumana ja tyttöjen hakeutumisessa lukiokoulutuksiin poikia useammin ja poikien hakeutumisessa ammatilliseen peruskoulutukseen tyttöjä useammin. Siitä huolimatta, että tasa-arvolaki velvoittaa oppikirjoja käsittelemään sukupuolirooleja ennakkoluulottomasti, edelleen julkaistaan materiaaleja, jotka pitävät yllä yhteiskunnassa vallitsevia stereotyyppioita. Tällaisten oppikirjojen julkaiseminen ylläpitää muun muassa sukupuolen segregatiota. Oppikirjat vaikuttavat oppilaiden käsitykseen siitä, mikä on sukupuolille ominaista, mitä tehtäviä sukupuoliin liitetään ja miten tasa-arvo ilmenee yhteiskunnassa. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2017, 22–15)

2.3 Sukupuolistereotyyppit

Stereotypia on yksinkertaistettu ja jäykkä käsitys henkilöstä, asiantilasta tai ryhmästä ja se ohjaa käyttäytymistä stereotypian kohdetta kohtaan. Stereotyyppioihin liittyy usein ennakkoluuloja, jotka saattavat olla hyvinkin vääristyneitä. (Hirsjärvi, 1983) Laajoja yleistyksiä koskien stereotypian kohteena olevaa ihmisryhmää saatetaan tehdä ainoastaan muutamaan esimerkkiin perustuen. Myönteisestä tai kielteisestä stereotyyppiasta huolimatta henkilö nähdään yksipuolisesti, minkä vuoksi hän jää vaille yhdenvertaista kohtelua. (Salmenkangas, 2005, 16)

Sukupuolistereotyyppillä tarkoitetaan kaavamaisia käsityksiä sukupuolista.

Sukupuolistereotyyppit ovat käsityksiä ja odotuksia siitä, millaisena tietyn sukupuolen edustaja nähdään ja miten hänet odotetaan käyttäytyvän ja pukeutuvan. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Sukupuolistereotyyppit voidaan jakaa eri luokkiin, esimerkiksi ulkonäköstereotyyppioihin, roolistereotyyppioihin ja olemuksen stereotyyppioihin. Roolistereotyyppit ovat sukupuoliin yhdistetyt odotukset esimerkiksi ammatista ja toimijuudesta. Olemuksen stereotyyppioihin luokitellaan sukupuoliin liitettävät luonteenpiirteet, persoonallisuus ja käyttäytyminen. (Michel, 1986; Lindroos, 1997) Sukupuolistereotyyppioita vahvistetaan toiminnalla, joka on osoitettu vain tietylle sukupuolelle. Esimerkiksi perheen elättäminen liitetään usein miehiin, kun taas äitiys ja hoiva naisiin. Stereotyyppit luovat sukupuolille suljettuja rajoja, joita on haastava ylittää. (Tainio, 2001, 17). Sukupuolten moninaisuus täytyy tehdä näkyväksi, jotta stereotyyppioita voidaan rikkoa. Stereotyyppit eivät ainoastaan kohderyhmän ulkopuolelta tulevien asenteisiin, vaan ne vaikuttavat myös kohteen minäkuvaan ja käyttäytymiseen. Esimerkiksi ihmisten reaktiot yksilön stereotyyppisistä odotuksista voi toteutua, mikäli yksilöä kohdellaan stereotyyppisten mallien mukaisesti. (Määttä & Turunen, 2001, 18) Harvat kuitenkin ovat stereotyyppisiä naisia tai miehiä, vaan jokainen edustaa omalla tavallaan sukupuoltaan tai sukupuolettomuuttaan (Löfström, 2007, 93).

Eri sukupuolistereotyyppien avulla naisista ja miehistä pyritään tekemään kuvituksissa mahdollisimman helposti tunnistettavia hahmoja (Dyer, 2002, 48–49). Sukupuoliin liitettävät ominaisuudet muuttuvat ajan, paikan mukaan ja yhteiskunnan muodin mukaan, esimerkiksi 2000-luvun alussa feminiinisyyteen liitettiin korut, meikit ja korkeat korot. Naiseksi luokitellaan henkilö, jolla on mahdollisimman vähän maskuliinisia piirteitä. (Gordon, 2001, 14–15) Feminiinisyyteen lasketaan kuuluvaksi pitkät hiukset; värimaailmaan lämpimiä värejä,

kuten punaisen eri sävyjä ja keltaista; vaatetukseen yhdistetään muun muassa hameet ja mekot. Kehonmuodon tulee olla siro ja hoikka. Itsensä ehostaminen katsotaan kuuluvan feminiinisyyteen: huulipuna, ripsiväri, korut ja pitkät kynnet ovat naisellisia piirteitä. (Rossi, 2003, 79) Maskuliinisuuteen liitetään lihaksikkuus ja lyhyet hiukset. Värimaailmaan yhdistetään kylmät sävyt kuten eli tummansininen, -vihreä, ruskea, harmaa ja musta. (Tolonen, 2001, 188)

Kahtiajako tulee yhteiskunnassamme esille myös käyttäytymiseen liitettävillä sukupuolistereotyyppioilla. Maskuliinisuuteen liitetään aktiivisuus ja tunteilemattomuus, kun taas feminiinisyyteen passiivisuus, riippuvuus toisista, hiljaisuus ja vetäytyneisyys. Opitut sukupuolistereotyyppiset ajatusmallit voivat vaikuttaa lapsena esimerkiksi harrastusten valintaan sekä nuoruudessa tulevaisuuden työelämän valintoihin. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 23) Tyypillisiä sukupuolistereotyyppisiä väittämiä ovat esimerkiksi, että miehet ovat parempia johtotehtävissä, loogisempia ja levottomampia kuin naiset. Naiset taas ovat tunteellisempia, kiltimpiä ja hoivaavampia kuin miehet. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33) Sukpuolistereotyyppisinä leikkeinä työillä pidetään rauhallisia koti- ja hoivaleikkejä, muovailua ja piirtämistä sekä pojilla vauhdikkaita auto tai rakentamisleikkejä (Ylitapio-Mäntylä, 2012).

Ammatillisesta näkökulmasta katsottuna feminiinisiin ammatteihin lukeutuvat palvelu-, opetus- ja hoivatehtävissä, mutta maskuliinisten ammattien kirjo on paljon laajempi. Äidit perinteisesti huolehtivat muista perheenjäsenistä ja tekevät kotityöt. Miehet eivät tee kotitöitä vaan keskittyvät teknisiin ja fyysisiin töihin. (Palmu, 1991; Lehtonen, 2003; Rossi, 2003) Maskuliinisuus liitettävä toimijuus näkyy fyysisen tilan käyttönä, eleinä ja liikkeinä. Esimerkiksi seisominen, istuminen ja makaaminen jalat harallaan maksimoivat tilankäyttöä ja ovat maskuliinisille hahmoille tyypillisiä asentoja. Muita tunnusmerkkejä ovat seisominen tai istuminen kädet puuskassa, liikkuminen voimakkaasti ja äkkinäisesti, sillä ne viestivät voimaa ja uhkaa. Myös vakavat kasvonilmeet ovat maskuliinisuudelle ominaisia piirteitä. (Devor, 1989, 52)

3 Oppikirja oppimisen välineenä

3.1 Oppikirja oppimateriaalina

Oppikirja on keskeisin ja vanhin oppimateriaali ja sillä tarkoitetaan teosta, joka on luotu opetustarkoituksiin. Oppikirjat rakentuvat vallitsevien opetussuunnitelmien sekä opetussuunnitelmien perusteiden pohjalta. (Tainio, Karvonen & Routarinne, 2015)

Oppikirjoissa pyritään mahdollisimman faktapohjaiseen ja neutraaliin ilmaisutapaan ja teksti on kohdennettu tietylle ikäkaudelle sopivaksi. Oppimateriaalien pitäisi vastata moniin ristiriitaisiin näkökulmiin ja odotuksiin; niiden tulisi olla yhteiskunnan perinteiden ja arvojen mukaisia, mutta samalla tuoda esille uusia ja moderneja näkemyksiä. Oppikirjat ovat kaupallisia tuotteita, joilla pyritään mahdollisimman hyvään taloudelliseen tulokseen. (Heinonen, 2005)

”Oppikirjan perustehtävä on tarjota oppilaalle tiedollisesti jäsentynyt ja hänen tasoaan vastaava tulkinta tietystä sisältöalueesta” (Hannus, 1996, 13). Aapiset heijastavat omaa aikakauttaan ja sen arvoja. (Holstein & Gubrium, 2004). Aapinen tarjoaa oppilaille jäseneltyä tietoa suomen kielestä ja suomen kielessä käytettävästä kirjainjärjestelmästä. Aapisen historia pohjautuu 1500-luvulle asti, kun kansakielisen koulutuksen tarpeen vaatiessa ensimmäinen aapinen ilmestyi vuonna 1525 Saksassa (Lappalainen, 1992, 81–82). Mikael Agricolan toimesta ensimmäinen suomenkielinen aapinen, *Abckiria*, julkaistiin Suomessa vuonna 1543 (Hahl, Niemi, Johnson Longfor & Dervin, 2015, 18). Vuonna 1658 oppikirjojen kuvittaminen tuli osaksi oppimista, kun Johan Amos Comenius julkaisi ensimmäisen oppikirjansa, *Orbis sensualium picus*, jossa hän yhdisti oppikirjatekstin rinnalle kuvan (Lappalainen, 1992, 105–106).

Aapisen ensisijaisena tarkoituksena on johdatella lapsi tekstien ja kirjainten maailmaan. Aapisissa oleellista on se, miten se tukee lukemaan oppimista sekä motivoi lukemisen perustaitojen ja monilukutaitojen harjoittamista (Lerkanen, 2017, 1, 19). Aapisen sadut ovat mietitty tarkkaan, sillä niiden tulee vedota 1. luokkalaisiin oppilaisiin. Aapisen juonenkäänteet sisältävät muun muassa hyvän ja pahan vastakkainasettelua ja erilaisia valintatilanteita. (Jantunen, 2009, 53) Aapisissa osoitetaan arkisten tilanteiden avulla mikä on oikein ja väärin ja mitä niistä seuraa (Koski, 2001, 41). Sadut ovat tärkeitä lapsen kielen, mielikuvituksen sekä persoonallisuuden kehittymiselle (Sarmavuori, 2003, 126).

3.2 Oppikirjan kuvitukset

Kuvien tehtävänä on erilaisten viestien ja merkitysten välittäminen lukijalle. Näköaistin välityksellä havaitsemilla asioilla on huomattava merkitys siihen minkälaisiksi asioiden merkitykset muotoutuvat mielessämme. Kuva voi toimia ihmisen mielessä konkreettisten havaintojen tilalla. Kirjoitetun tekstin ohella kuva voi olla välittämässä tekstin merkitystä tai rikastamassa käsityksiä ja havaintoja. Kuvat voivat lisäksi helpottaa kirjoitetun tekstin ymmärtämistä, ja ne hyödyttävät erityisesti oppilaita, joilla on oppimisvaikeuksia. Kuvat voivat motivoida oppilaita pysymään kirjan äärellä, lisätä motivaatiota ja itsevarmuutta lukemista kohtaan ja tällä tavoin lisätä kiinnostusta oppia lukemaan. (Hatva, 1993; Ibenegbu, Ubah ja Okwo, 2020)

Tulevaisuudessa oppilaan käyttämät merkit sisältävät todennäköisesti visuaalisia viittauksia, joita hän on rakentanut itse aistihavainnoillaan. Kuvitusten sisällöt ja merkitykset ovat hyvin tärkeitä, sillä oppilaan käsitys ympäröivästä todellisuudesta ja on vasta muotoutumassa. Tiedot, joita kuvat välittävät, muokkaavat lapsen yleiskäsitystä kuvissa käsiteltävissä asioissa. Oppilaan persoonallisuutta rikastaa jo pelkästään kuva-aineiston esteettisyys. Kuvittaminen tapahtuu aina tekstin pohjalta, joten kuvitustyötä ei aloiteta niin, että kuva toimii tekstin lähtökohtana. Tällöin kuvittajan on löydettävä esitystapa, jonka avulla annettu sisältö välittyy tulkitsijalle parhaiten. (Hatva, 1993)

Kuvituksen ja oppimisen yhteyttä on alettu tutkimaan, kun oppikirjojen kuvitukset ovat nousseet tekstin rinnalle. Kuvien on todettu helpottavan oppimista, sillä ne täydentävät oppikirjatekstiä. Oppikirjan kuvituksilla voidaan tarkoittaa muun muassa diagrammeja ja karttoja, mutta usein ne ovat representaatioita henkilöistä, esineistä tai tilanteista. (Selander, 1991) Tällaiset kuvitukset voivat viitata oppikirjatekstiin suorasti, epäsuorasti tai symbolisesti. On todettu, että oppikirjatekstit lisäävät lasten lukumotivaatiota ja lapsen visuaalinen ajattelu sekä itsevarmuus kehittyy kuvia tarkastelemalla. Kuvat ovat tekstien rinnalla tehokas oppimisväline. (Ibenegbu, Ubah & Okwo, 2020, 619) Oppikirjoja kuvitetaan pedagogisten tavoitteiden saavuttamiseksi, mutta tämän lisäksi Hannus (1996, 13) ja Holliday (1990, 28) mainitsevat, että kustantamot ja kuvittajat tavoittelevat tuotteillaan puhdasta myyntivoittoa. Oppikirjakustantamon kannalta hyvä kirja on myyty kirja, joten oppikirjoja kuvitetaan kysynnän perusteella. Hyvä oppikirja oppimisen ja koulun kannalta toimii käytännön opetustyössä ja on pedagogisesti optimaalinen. (Hannus, 1996, 13–14)

3.3 Sukupuolen moninaisuus

Oppilaiden nais- ja mieskuvan muotoutumiseen vaikuttaa merkittävästi oppimateriaalien sisällöt. Hallituksen tasa-arvo-ohjelman mukaan stereotyyppisten sukupuoliroolien vahvistamisen sijaan oppimateriaalien tulisi välittää mikä on yksilölle mahdollista. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 2023) Opetushallitus on listannut tasa-arvo ja sukupuoli oppimateriaaleissa -muistioon näkökulmia ja kysymyksiä, joita tekijöiden on otettava huomioon oppimateriaalien teon jokaisissa vaiheissa. Sekä tekstiä että kuvitusta suunniteltaessa tekijöiden on pidettävä mielessä tasapuolisuus ja avarakatseisuus.

Kuvitusta tehdessä tekijöiden on otettava huomioon muun muassa seuraavat seikat; onko naisia ja miehiä kuvattu saman verran, minkälaisina toimijoina heidät on kuvattu, millainen värimaailma tyttöjen ja poikien ympärille on rakentunut, minkälaisilla tavaroilla he leikkivät sekä onko toinen sukupuoli kuvattu vahvempana osapuolena. Tekstiä suunniteltaessa opetushallitus on listannut edellä mainittujen näkökulmien lisäksi seuraavia kohtia; lainataanko tekstejä tasapuolisesti sekä nais- että mieskirjailijoilta, jaetaanko tekstissä olevia ryhmiä muunkin kuin sukupuolen perusteella, esimerkiksi luoko teksti kuvaa poikien paremmuudesta urheilussa. Näiden kysymysten ja näkökulmien perusteella tekijät voivat kiinnittää huomiota siihen, millaisia käsityksiä sukupuolesta ja perinteisistä rooleista tekstit ja kuvitukset herättävät. (Opetushallitus, 2011, 3–4)

Tasa-arvolain sekä perusopetuksen opetussuunnitelman linjausten mukaisesti voisi kuvitella, että oppikirjojen tekstien sekä kuvien tasa-arvoisuus toteutuu hyvin. Kiianmaan tasa-arvobarometristä (2012) selvisi, että noin 10–15 prosenttia koululaisista koki oppimateriaalien sisältöjen olevan epätasa-arvoisia, mikä ilmeni niin, että vastakkaisen sukupuolen elämismailmaa sekä kokemuspäiriä tuotiin esille enemmän (Kiianmaa, 2012, 41–42). Oppimateriaalit vaikuttaisivat siis olevan suuren osan mielestä melko tasa-arvoisia. Tainion (2012) Gender in Finnish school textbooks for basic education -tutkimuksesta käy kuitenkin ilmi, että suomalaiset oppikirjat sisältävät ennakkokäsityksiä sekä stereotyyppisiä kuvia sukupuolesta. Erityisesti naiset ovat aliedustettuina oppikirjojen teksteissä sekä kuvituksissa ja sukupuolien representaatiot ovat perinteisiä. Tutkimuksen mukaan kuvitukset ovat suurimmaksi osaksi maskuliinisia ja sisältävät tekstit sisältävät viittauksia miehiin. (Tainio, 2012, 202) Siitä huolimatta vaikka oppikirjojen olisi mahdollista käsitellä sukupuoleen liittyviä sisältöjä tasa-arvonäkökulmasta, aiheet sivuutetaan (Honkasalo, 2013, 17).

Peruskoulun oppikirjoja ovat tutkineet Suomessa muun muassa Liisa Tainio ja Tiina Teräs. Heidän yhteisessä, vuonna 2010 toteutetussa tutkimuksessaan raportoidaan yli puolet oppimateriaalien kuvista olevan maskuliinisia, noin kolmasosan feminiinisiä ja loput androgyyneja tai heidän sukupuolensa ei käy ilmi. (Tainio & Teräs, 2010) Blumberg (2007) havaitsi kansainvälisessä vertailevassa tutkimuksessaan, että sukupuolivinouma ei erotu selkeästi, mutta se on havaittavissa. Taipumuksena kuitenkin on, että sukupuolet esitetään stereotyyppisesti ja miehet ovat enemmän esillä muihin verrattuna. (Blumberg, 2007) Palmu (2003) tutkinut peruskoulun äidinkielenkirjoja väitöskirjassaan ja tulokseksi hän sai, että miehet esitetään sankareina ja päähenkilöinä, ja että naiset jäivät sivurooleihin (Palmu, 2003).

Sukupuolta ja sen representaatioita suomalaisissa oppimateriaaleissa on tutkittu melko paljon. Sekä Palmun että Tainion ja Teräksen myöhemmissä tutkimuksissa on käynyt ilmi, että tilanne oppikirjoissa on edelleen samansuuntainen, vaikka nykyajan oppikirjakustantamot ovat eri mieltä. Sukupuolesta ylläpidetään stereotyyppistä kuvaa, jossa maskuliininen kulttuuri ja miesten toimijuus asettuu etusijalle. Lahelman, Linnanmen, Palmun, Tainion, Sunnarin ja Lehtosen (2011) tutkimuksessa selvitettiin kaikki suurimpien oppikirjakustantajien (WSOY, Tammi, Otava, Edita) 3., 6. ja 9. luokille tarkoitetut oppimateriaalit. Tutkimuksesta selvisi, että jokaisen luokka-asteen oppikirjoissa miessukupuoli oli enemmän esillä sekä tekstien että kuvitusten osalta. (Lahelma, Linnanmäki, Palmu ym., 2011, 68–69) Maantieteellisesti sukupuolten tietynlainen representoiminen oppikirjoissa on laajalle levinnyt ilmiö. Tutkimuksia oppikirjoista on lukemattomia ja niitä on tehty kaikissa maanosissa. Näiden tutkimusten mukaan oppikirjojen sukupuolirepresentaatiot ovat hyvin samankaltaisia: naisia on määrällisesti vähemmän ja sukupuolia on kuvattu stereotyyppisesti. (Tainio, 2012, 200)

Nykypäivän oppikirjoissa tytöt ja naiset ovat universaalisti aliedustettuja ja kuvattu stereotyyppisissä rooleissa. Sukupuolten välistä tasa-arvoa käsittelevissä tutkimuksissa on havaittu, että vaikka oppikirjojen muu sisältö on kehittynyt, naisten ja tyttöjen asema oppikirjallisuudessa on jätetty huomioimatta. (UNESCO, 2008, 22) Liisa Tainion ja Tuija Teräksen (2010) opetushallitukselle tekemässä selvityksessä kävi ilmi, että esimerkiksi kuudennen luokan äidinkielen oppimateriaalien kuvien henkilöistä 60,9 % oli maskuliinisia 33,8 % feminiinisiä ja vain 5,3 % muuksi luokiteltavia tai neutraaleja (Tainio & Teräs, 2010). Andrée Michelin Unescolle tekemän ”Down with stereotypes – Eliminating sexism from

children's literature and school textbooks" (1986) -tutkimuksessa tutkittiin oppikirjoissa sekä lastenkirjoissa esiintyviä sukupuolistereotyyppioita ympäri maailmaa. Michel tuotti tutkimuksessaan mallin, joka on jaettu kolmeen osaan: sisällön kvantitatiiviseen analyysiin, kvalitatiiviseen analyysiin sekä kielen analyysiin. Kvalitatiivisessa osuudessa tarkastellaan kirjan hahmojen toimintaa, sosiaalista asemaa, sekä sosiaalista ja emotionaalista käyttäytymistä. Sosiaalinen asema tarkoittaa kirjan hahmolle annettuja pysyviä määritelmiä, kuten ammattia ja siviilisäätystä. Toiminta ja käyttäytyminen erotetaan toisistaan: toimintaan luokitellaan hahmon tekemiset, käyttäytymiseen taas tunteet ja sosiaaliseen toimintaan liitettävät ominaisuudet, kuten paineensietokyky. Tuloksista kävi ilmi, että representaatiot miehistä ja naisista ovat ympäri maailmaa stereotyyppisiä. Poikien kuvattiin pitävän kalastuksesta, jalkapallosta ja heidän kerrottiin olevan innoissaan mekaniikasta. Tyttöjen taas kuvattiin olevan kiinnostuneita käsitöistä ja äidin auttamisesta kotona sekä kukkien ja marjojen poimimisesta. (Michel, 1986, 20–22, 50–53)

Michelin tutkimuksen analyysimalli on myöhemmin vaikuttanut oppikirjatutkimuksiin, jotka käsittelevät sukupuolten välistä tasa-arvoa. Kaksikymmentä vuotta Michelin tutkimusta myöhemmin toteutettiin uusi tutkimus, jossa tutkittiin sukupuolistereotyyppioita maailmanlaajuisesti. Tulosten mukaan oppikirjoissa esiintyy edelleen sukupuolistereotyyppioita ympäri maailmaa. (Nielsen & Davies, 2007) Kuitenkin pohjoismaat, erityisesti Ruotsi, ovat onnistuneesti vähentäneet stereotyyppien ja sukupuoliroolien representaatiota (Blumberg, 2008, 30–33). Moserin ja Hannoverin (2014) tutkimuksessa kävi ilmi, että matematiikan sekä äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjojen väliltä löytyy sukupuolen tasa-arvon väliltä eroja: äidinkielen oppikirjat olivat tasa-arvoisempia kuin matematiikan. Matematiikan kirjoissa suurin osa kuvatuista hahmoista on miehiä. Tutkituista materiaaleista äidinkielen 9. luokan oppimateriaaleissa on eniten tekstikohtia, jotka pohtivat sukupuolten tasa-arvoa ja sukupuolta. Oppilaanohjauksen materiaaleissa naispuolisia hahmoja esiintyy vähemmän kuin naispuolisia. Opetushallituksen raportti osoittaa, että aikaisemmat tutkimukset ovat viitanneet siihen, että oppikirjojen sukupuolijäsennykset eivät täysin täytä opetussuunnitelman tasa-arvotavoitteita. (Tainio & Teräs, 2010, 5–92)

Kotitaloudessa käytetyissä oppimateriaaleissa toimijuus määräytyy sukupuolen mukaan sekä normien mukaisena. Tämä näkyy miesten kuvaamisessa ammatillisessa ympäristössä ja naisten kuvaamisessa kotitöissä. (Anttila, Leskinen, Posti-Ahokas & Janhonen-Abrughah, 2015, 61) Terveystiedon oppikirjoissa Honkasalon tutkimuksen mukaan olisi puolestaan

mahdollisuus käsitellä sukupuolten väliseen tasa-arvoon liittyviä kysymyksiä, mutta ne sivuutetaan usein oppikirjoissa. Kriittistä pohdintaa tasa-arvokysymyksistä kaivattaisiin, vaikka terveystiedon oppikirjat antavatkin kuvan, että sukupuolten välinen tasa-arvo toteutuu Suomessa moitteettomasti. (Honkasalo, 2013, 17) Historian oppikirjat eivät toteuta sukupuolten välistä tasa-arvoa ja naisten historiaa käsitellään hyvin vähän. Miesnäkökulmat hallitsevat ja tulevat esille naisia koskevissa oppikirjojen luvuissa. Naiset toimivat lähinnä muun tekstin lisänä ja heidät mainitaan usein miesten ”huollettavina”, kuten maanviljelijöiden, käsityöläisten tai työläisten vaimoina. Sukupuolten tasa-arvoon ja naisten historiaan on omistettu vain vähän tietoa. (Ohlander, 2010, 67–70, 72)

Aikaisempien tutkimuksien tuloksista voidaan siis päätellä, että tulokset noudattavat pitkälti samaa linjaa sukupuolten tasa-arvon ja stereotyyppisen representaation näkökulmasta. Oppikirjoissa ilmenevät sukupuolijäsennykset eivät ole täysin samassa linjassa perusopetuksen opetussuunnitelman tasa-arvotavoitteiden kanssa. Oppikirjat ovat kuitenkin kehittymässä tasa-arvoisempaan suuntaan ja asiaan on alettu kiinnittää huomiota myös opetusministeriön tai jonkun muun virallisen tahon toimesta. Esimerkiksi Tainion ja Teräksen tutkimus on opetushallituksen tilaama selvitys sukupuolen ilmenemisestä ja rakentumisesta perusopetuksen opetusmateriaaleissa (Tainio & Teräs, 2010, 5). Eroa sukupuolten representaatiossa on kuitenkin havaittavissa uusien ja vanhempien tutkimustulosten välillä.

4 Kuvat oppikirjoissa

4.1 Kuva semiotiikan mukaan

Semiotiikka tarkoittaa merkkien sekä merkkijärjestelmien ominaisuuksien tutkimusta (Eskola & Suoranta, 1998). Merkkien on todettu koostuvan ilmaisusta ja tarkoitteesta (Hietala 1996). Eskolan ja Suorannan (1998) kirjassa on nimetty kyseiset merkityksen osat termeillä merkitsijä ja merkitty. Termien merkitykset ovat tästä huolimatta samat. Ilmaisua ja merkitsijää tarkoittaa, miten merkki havaitaan eli millainen merkin ulkoinen muoto on. Tulkitsijasta riippumatta merkitsijät ovat siis aina olemassa (Hatva, 1993). Tarkoite tai merkitty tarkoittaa merkitsijän viittaamaa käsitettä. Tarkoitteet voivat olla sopimuksia, jotka vaihtelevat kulttuurista toiseen, joita tietyt ryhmät ovat ”sopineet”. Merkistä tulee merkki sitten vasta, kuin tulkitsija on tulkinnut asian joksikin. (Hatva, 1993)

Hietala (1996) ja Hatva (1993) liittävät molemmat semioottiseen merkkiteoriaan denotaation ja konnotaation käsitteet. Denotaatio tarkoittaa sanan tai käsitteen ”kirjaimellista” sisältöä eli yleismerkitystä, joka on samaa kieltä puhuville henkilöille sama ymmärrettävä asia (Hietala, 1996). Se ei ole siis riippuvainen yksilön omista tulkinnoista toisin kuin konnotaatio. Konnotaatiolla on usein jonkun pienemmän ryhmän hyväksymä merkitys ja se syntyy denotaation pohjalta. Merkin voi kokea myös subjektiivisesti, jolloin konnotaatio on henkilökohtainen kokemus tai käsitys jostain tietystä merkistä. (Hatva, 1993)

Käsitlemme kuvia aivoissamme niin, että ne siirtyvät semioottisten merkitsijöiden käsittelystä suoraan mieleemme kuvastoon eli kuvallisiin referentteihin. Kuvat tulkitaan vasta ajattelun prosessin myötä, jolloin ihminen tekee tulkinnat abstraktin ja kielellisen ajattelun keinoin. Usein kuvat herättävät tulkitsijassa assosiaatioita, kuten muistoja jostakin kokemuksesta. Episodimuistiin tallentuu voimakkaasti koettuja henkilökohtaisia muistoja, jotka palautuvat mieleen ainoastaan ”haettaessa” eli esimerkiksi silloin, kuin käsitellään jotain asiaa. Prosessi etenee käsitteiden oppimisessa usein niin, että yläkäsitteet muodostuvat aikaisempien havaintojen ja esimerkkien pohjalta. Ihmisten tekemät havainnot eivät ole aina tiedostettuja, vaan havaintoja otetaan vastaan myös tiedostamattomasti. (Hatva, 1993)

Monista eri lähteistä katsotuilla kuvilla on kuitenkin suuri merkitys katsojan käsitykseen itseensä ja muihin. Samankaltaisten ja yksitoikkoisten kuvien jatkuva tarkastelu saattaa johtaa katsojan uskomukseen siitä, että vääristyneidenkin kuvien representaatiot heijastavat suoraan todellisuuteen. (Reddy-Best, Choi & Park, 2018)

4.2 Sukupuolen representaatiot

Visuaalisen kulttuuriin käsitteistöön on vakiintunut sana representaatio puhuttaessa kuvista: kuvat ovat esityksiä eli representaatioita jostakin. Representaatiot ovat eräänlaisia todellisuuden heijastumia, joiden avulla voidaan pohtia, kuinka hyvin kuva vastaa todellisuutta. Representaatio muodostaa todellisuutta eli tällöin tarkastellaan, minkälaisilla keinoilla todellisuutta rakennetaan ja millaiseksi se muodostuu kuvan kautta. Kyse on representaatioiden toiminnallisuudesta ja merkitysten tuottamisesta. (Paasonen, 2012)

Kuvien tuottaminen kuluttajalle vaatii aina tulkinnallisia prosesseja (Pennanen, 2015, 107). Kuvia tulkitaan katsojan omasta näkökulmasta, eli sillä tavoin, miten hänelle on opetettu tai hänen halutaan kuvaa tulkitsevan. Kuvaa tulkittaessa on tärkeää tiedostaa, että kuva ei sellaisenaan anna maailmasta todellista vaikutelmaa. Kuva on tulkinta, johon tulkitsijan oma arvomaailma vaikuttaa. Visuaalista lukutaitoa tarvitaan representaatioiden tulkitsemiseen. (Paasonen, 2012) Visuaalinen lukutaito -käsite pohjautuu semioottiseen teoriaan, jossa tutkitaan representaatioita sekä niiden esitystapoja. Se pohjautuu oletukseen siitä, että kuvia voi lukea samoin kuin kirjoitettua tekstiä. Visuaalinen ja kirjoitettu kieli ovat yhteydessä toisiinsa, joten niitä ei tarvitse ajatella toistensa vastakohtina. Tekstit koostuvat merkeistä, joiden voidaan ajatella olevan tietynlaisia kuvia, joita luetaan. Visuaalinen ja kielellinen eivät kokonaan palaudu toisiinsa yhteydestä huolimatta. (Pennanen, 2015, 108)

Sukupuolen tuottamisessa representaatio on keskeinen ajatus. Sukupuolta voidaan representoida erilaisissa kulttuurisissa teksteissä, kuten kirjoissa, institutionaalisissa käytännöissä, kuten kouluissa ja arkisissa teoissa esimerkiksi pukeutumisena. Sukupuolirepresentaatioita voidaan kuvittaa ja kuvitella eri tavoin esimerkiksi yksilön sisäisten ja ympäristön kautta. Ympäristö on suuri vaikuttaja siinä, miten maailma käsitetään ja ajatellaan, esimerkiksi kun pohditaan sukupuolen mukaan toimimista. Media ja kuvakulttuuri tuottavat erityisesti keskeisen osan ympäristöstä ja representaatioiden vaikutuksesta. (Paasonen, 2012, 41, 46–47)

5 Tutkimuksen toteuttaminen

5.1 Tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen kohteena ovat sukupuolistereotypioita suomalaisissa aapisissa. Tutkimuksessa selvitetään, miten stereotyyppiä ilmenevät aapisten kuvituksissa ja millaisia rooli- ja olemuksen stereotypioita hahmoilla mahdollisesti on. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- 1) Miten sukupuolistereotyyppiä ilmenevät aapisten kuvituksissa?
- 2) Millaisia roolistereotypioita ilmenee aapisten kuvituksissa?
- 3) Millaisia olemuksen stereotypioita ilmenee aapisten kuvituksissa?

5.2 Metodologiset lähtökohdat

Tutkimus toteutettiin laadullisena oppikirjatutkimuksena. Laadullisessa tutkimuksessa keskitytään kuvaamaan tapahtuma, ilmiö tai toiminta teoreettisesti mielekkäästi tilastollisten yhteyksien kuvaamisen sijasta (Eskola & Suoranta, 1998). Grainheim, Lundman ja Lundman (2017) käsittelevät artikkelissaan kahta erilaista sisällönanalyysin toteutustapaa. Toinen tapa pyrki kuvaamaan aineistossa esiintyvät asiat sellaisina kuin ne ilmenevät, kun taas toinen tapa sisälsi tutkijoiden tekemiä tulkintoja aineistosta. Tutkijoiden mukaan näitä kahta analyysitapaa yhdistelemällä syntyy ideaali sisällönanalyysi, jossa kuvaamalla tuodaan esille aineiston sisältöjä ja tulkitsemalla analysoidaan aineistossa piileviä sisältöjä.

Laadullista tutkimusta toteutettaessa, tutkijalla on suuri merkitys tutkimuksen toteutuksessa. Kiviniemi (2015) sekä Eskola ja Suoranta (1998) mainitsivat, että tutkija tai tutkijat ovat *human instrument* eli pääasiallinen tutkimusväline tarkoittaen sitä, että tutkimuksen tieto kerääntyy tutkijoiden välityksellä.

5.3 Aineisto

Tutkimuksen aineistona käytettiin suomalaisia aapisia, joiden kuvitukset muodostavat pääasiallisen tutkimusaineiston. Laadullinen aineisto voi ilmaisultaan mitä tahansa tekstiä, kuten havainnoiteja, haastatteluita tai kuvallista aineistoa (Eskola & Suoranta, 1998). Tässä tutkimuksessa tutkimusaineistona ovat aapisten kuvasisällöt, joiden analyysissä jokainen kuva huomioidaan yksityiskohtaisesti.

Tutkimusaineisto muodostui vuosien 2000 ja 2020 välillä julkaistuista aapisista, joista jokaiselta vuosikymmeneltä aineistoon on valittu yksi aapinen: *Salainen aapinen* (2001), *Seikkailujen aapinen* (2014), sekä *Ystävien aapinen* (2022). Aineiston valinnassa käytettiin satunnaisotantaa ja harkinnanvaraista otantamenetelmää, jossa valitaan pieni määrän tutkittavaa materiaalia ja jota pyritään analysoimaan mahdollisimman perusteellisesti ja kattavasti. Tutkimukseen valitussa otantamenetelmässä keskeistä on tutkittavan ilmiön laatu, eikä sen määrä. (Eskola & Suoranta, 1998) Tässä tutkimuksessa aineiston valinta aloitettiin kartoittamalla, mitkä suomalaiset aapiset ovat tehty 2000–2020 luvuilla ja valittiin niistä sattumanvaraisesti tutkimukseen sopivat aapiset tutustumatta niiden sisältöihin etukäteen.

Seuraavaksi esitellään tutkimusaineistoon valikoituneet aapiset vanhimmasta nuorimpaan. Esittelyt keskittyvät aapisissa esiintyviin henkilöihin ja analyysin toteuttamisen kannalta merkityksellisiin yksityiskohtiin. Analyysia varten aapisten henkilöt, hahmot, on jaoteltu pää- ja sivuhenkilöihin sen mukaan, kuinka usein he esiintyvät kuvituksissa. Tarkoitamme päähenkilöillä hahmoja, jotka esiintyvät jokaisessa aapisen kappaleessa. Sivuhenkilöillä tarkoitamme hahmoja, jotka esiintyvät aapisessa enemmän kuin kerran. Satunnaisesti esiintyvät henkilöt ovat esillä ainoastaan yhdessä kuvituksessa.

Salainen aapinen (2001)

2000-luvulla ilmestyneessä *Salaisessa aapisessa* (Huovi, Wäre, Töllinen & Louhi, 2001) seikkailee satumaassa neljä eläinhahmoa, kaksi ihmishahmoa sekä robotti, jotka lukemisen ohella oppivat tärkeitä asioita tunteista, ystävydestä ja erilaisuudesta. Päähenkilöinä esiintyy kaksi ihmishahmoa, Alisa ja Samu, sekä kissa nimeltä Sisu. Nämä hahmot esiintyvät lähes jokaisessa aapisen luvussa. Sivuhenkilöitä ovat Pikku Kone, Sulo-joutsen, Eno-pulu ja Leena-lepakko. Myös sivuhenkilöt ovat paljon esillä aapisen kuvituksissa. Satunnaisesti esiintyvät hahmot ovat pääasiassa ihmishahmoja ja esiintyvät kuvituksissa maksimissaan kaksi kertaa. Aapisen tapahtumat sijoittuvat kaupunkimaisemiin, jossa hahmot tekevät tavallisia arkisia asioita, kuten saunovat, syövät ja urheilevat. Päähenkilöt asuvat kerrostalossa ja sivuhahmot kerrostalon ullakolla.

Yksi päähenkilöistä on kissa nimeltä Sisu. Hänet on kuvituksissa kuvattu harmaana kissana, jolla on jalassaan punaiset tennarit sekä sininen lappuhaalari. Urheillessaan hahmolla on päällä keltainen toppi ja lilat housut. Päähenkilöinä seikkailee myös kaksi ihmishahmoa: Alisa ja Samu. Alisa on noin 10-vuotias tyttö, ja hänet on kuvattu kuvituksissa eri asuissa. Muutamissa kuvituksissa hahmolla on päällään siniset farkut, vihreä poolopaita sekä pinkit

tennarit. Alisa nähdään myös pinkissä, vaaleansinisessä tai keltaisessa pitkähihaisessa paidassa sekä pinkeissä housuissa, välillä eri värisissä hameissa sekä pinkkivalkoisessa uimapuvussa. Ulkovaatteina hahmolla nähdään sininen takki, keltapunainen huivi ja punainen lakki tai pinkki takki. Joissain kuvissa Alisalla on kultainen sydänkaulakoru kaulassa. Hahmolla on oranssit polkkahiukset sekä otsatukka, ja ne on kuvattu joko auki, saparoilla, ponnarilla, pinkkivalkoisen pannan tai kahden pienen mustan rusetin kanssa. Toinen ihmishahmo on hieman Alisaa nuorempi, arviolta noin 7-vuotias poika. Hänellä on melkein jokaisessa kuvituksessa päällään punainen pitkähihainen, siniset farkut sekä tummansiniset tennarit. Kuvituksissa hahmo nähdään myös vihreässä pitkähihaisessa ja farkuissa, mustissa uimahousuissa ja ulkovaatteina hänellä on punainen takki, musta pipo sekä punaiset tennarit. Hahmolla on tummanruskeat lyhyet hiukset.

Sivuhenkilöistä yksi on Eno niminen harmaa pulu, jolla on punavihreät sukat jalassa. Urheillessa hahmolla on päällään punainen toppi, ulkoillessaan punakeltainen huivi. Hahmo nähdään myös siniset uimahousut jalassa. Toinen sivuhenkilö on lepakko nimeltä Leena. Ulkonäöllisesti Leena on tavallinen lepakko. Kolmas sivuhenkilö on joutsen nimeltä Sulo, ulkonäöltään hahmo on tavallinen joutsen. Eläinten lisäksi aapisessa seikkailee robotti nimeltä Pikku Kone. Pikku Kone on kuvattu harmaana kuution muotoisena hahmona, jolla on pienet harmaat jalat, keltaiset käsivarret ja punaiset hanskat. Hahmon silminä toimivat mittarit, nenä on punainen ja suu on hymyilevä viiva. Päässään Pikku Koneella on harmaat tuntosarvet, joiden päässä on pienet punaiset pallot ja keskellä on sininen kartion muotoinen suppilo. Satunnaisena hahmona aapisessa on Kukka-Ukki, joka esiintyy kuvituksissa muutaman kerran. Kukka-Ukki on oletettavasti Samun isoisä, joka omistaa kukkakaupan.

Seikkailujen aapinen (2014)

2010-lukua edustava *Seikkailujen aapinen* (Backman, Kolu, Lassila, Solastie & Lumme, 2014) painottaa lukutaidon kehittymisen lomassa eriyttämistä ylös- ja alaspäin, vuorovaikutusta sekä ilmaisua. Aapisessa nähdään päähenkilöinä jäniksiä ja kettuja. 2014 ilmestyneessä *Seikkailujen aapisessa* seikkailee ainoastaan eläinhahmoja. Päärooleissa nähdään kaksi eläinhahmoa: kettu nimeltä Annu ja jänis nimeltä Olli. Annun ja Ollin lisäksi aapisessa esiintyy paljon erilaisia sivuhenkilöitä, jotka ovat pääasiassa päähenkilöiden perheenjäseniä. Satunnaisesti esiintyvät henkilöt ovat metsäneläimiä, kuten majavia, kettuja, jäniksiä, kurki, lumikko, karhu ja erilaisia hyönteisiä. Aapisen tapahtumat sijoittuvat arkisiin ympäristöihin, joihin oppilaiden on helppo samaistua. Aapisen hahmot nähdään koulussa,

kotona, luonnossa, kaupassa sekä viettämässä vapaa-aikaa erinäisissä paikoissa. Siitä huolimatta, että hahmot ovat eläimiä, aapisissa esiintyvät maisemat ovat todenmukaisia. Pää- ja sivuhenkilöt jakaantuvat kettuihin ja jäniksiin. Ketut muodostavat oman perheen, johon kuuluu päähenkilö eli alakouluikäinen kettu Annu, alle alakouluikäinen Eppu, sekä Eero-isä ja Sointu-äiti. Kettuperheen lisäksi esitellään opettaja Ukulele. Jänikset muodostavat kettujen tapaan perheen, johon kuuluvat päähenkilö Olli, arviolta teini-ikäinen Tarmo, Oona-äiti, Unto-isä sekä Meeri-mummo ja opettaja Angervo.

Annu on kuvattu oranssina kettuna, joka nähdään jokaisessa kuvituksessa pääasiassa eri vaaleanpunaisen sävyisissä hameissa ja mekoissa. Muutamiaan otteeseen hahmo nähdään hameen tai mekon sijasta housut jalassa. Päässään Annulla on joko vaaleanpunainen rusetti, kukkaseppelä, huivi tai yksittäinen kukka. Päässä oleva somiste erottaa Annun muista saman näköisistä sivuhenkilöistä ja satunnaisesti esiintyvistä hahmoista. Joissain kuvissa hahmolla on kaulassaan helmikaulakoru tai kultainen riipus. Annulle on kuvitettu ripset. Jänisperheeseen kuuluva Olli nähdään farkuissa ja pääasiassa keltaisessa t-paidassa, jossa on joko valkoinen O-kirjain tai värikkäitä autoja. Päässään Ollilla on välillä vihreä lippis. Ulkonäöltään Olli on tavallinen vaaleanharmaa jänis.

Eppu esiintyy kuvituksissa Annun tavoin monissa eri asuissa, kuten sinisessä ja keltavihreässä potkukupuvussa, punaisissa housuissa, ja punaisissa lappuhaalareissa. Päässään Epulla on sininen lippis tai keltavihreä pipo. Hahmolla on mustat pyöreät silmälasit, jonka avulla hänet erottaa muista aapisissa esiintyvistä hahmoista. Eero-isällä on kuvituksissa päällään muun muassa mustalla rusetilla varusteltu puku, vihreä lappuhaalari, jonka alla on punaisilla kukilla varusteltu valkoinen kauluspaita. Suurimmassa osassa kuvituksissa hahmolla on kaulassaan joko punainen tai sininen rusetti ja päässään olki- tai cowboyhattu. Sointu-äiti nähdään hääpuvussa, vaaleanpunaisessa mekossa, farkkutakissa, violetissa hameessa ja sinivalkeisessa tai valkeisessa topissa. Pääasiassa hahmolla on päällään hame tai mekko, mutta hänet on myös kuvitettu farkuissa ja lämpimän sävyisissä paidoissa. Hahmolla on monessa kuvassa päässään baskeri ja joissain näyttävä kaulakoru. Hahmolle on kuvitettu vaaleat lyhyet kiharat hiukset sekä pitkät ripset. Vasemmassa käsivarressaan Soinnulla on punainen sydäntatuointi. Opettaja Ukulele on kuvitettu aina samoissa vaatteissa eli mustissa housuissa, valkeisessa kauluspaidassa sekä mustassa tai sinivalkeoraidallisessa kravattissa. Välillä hahmolla on päässään musta lakki ja silmälasit. Jalassaan Ukulelella on pinkit karvatossut tai mustat maiharit.

Tarmolla on kuvitettu aina urheiluvaatteet päällä: joko hänellä on punaiset verryttelyhousut jalassa ja valkoinen toppi tai punaiset uimahousut jalassa sekä päässä hai-uimahattu. Tarmo on väritykseltään tummanruskea. Oona-äidillä on kaikissa kuvituksissa päällään vaaleanpunainen hame ja toppi. Kaulassaan hahmolla on usein vaaleanpunaiset helmet, päässään otsalle vedetyt silmälasit ja korvat on kieritetty kampaukseksi pään päälle. Oonalle on kuvitettu ripset ja hahmo on väritykseltään keltainen. Unto-isä on rakennustyöntekijä ja hahmolla on päällään kuvituksissa musta puku, musta kravatti sekä keltainen rakennuskypärä lukuun ottamatta kahta kuvitusta, jossa hahmolla on toisessa päällään valkoinen työhaalari sekä vaaleansininen kauluspaita ja toisessa siniraitainen kauluspaita. Meeri-mummo on kuvattu isoäitimäisissä luonnonläheisen värisissä tai vaaleanpunaisissa vaatteissa, kuten hameissa ja mekoissa, hänellä on kultaiset silmälasit ja korvat nutturamaisella kampauksella. Harteillaan hahmolla on usein huivi. Opettaja Angervolla on päällään eri värisiä hameita sekä villapaitoja. Päässään hänellä on punaiset silmälasit ja korvat nutturalla.

Ystävien aapinen (2021)

Aineiston aapisista uusin on *Ystävien aapinen* (Asplund, Hartikainen, Ryhänen & Tamminen, 2021). Siinä seikkaile kuusi eläinhahmoa, joiden kanssa opitaan tunne- ja vuorovaikutustaitoja sekä kirjallisuuskasvatukseen sisältyvää monilukutaitoa. Päähenkilöitä seikkailee aapisessa kolme: hirvi, ilves ja hiiri. Heidän lisäksi aapisessa on kolme sivuhahmoa, jotka ovat lajeiltaan siili, majava ja kurki. Aapisessa on muutama satunaisesti esiintyvä hahmo. Tapahtumapaikkana on luonto ja metsämaisemat, jossa hahmot elävät omaa arkeaan. Suurin osa Aapisen hahmoista on lapsia ja heillä ei kahta sivuhenkilöä lukuun ottamatta ole ammatteja.

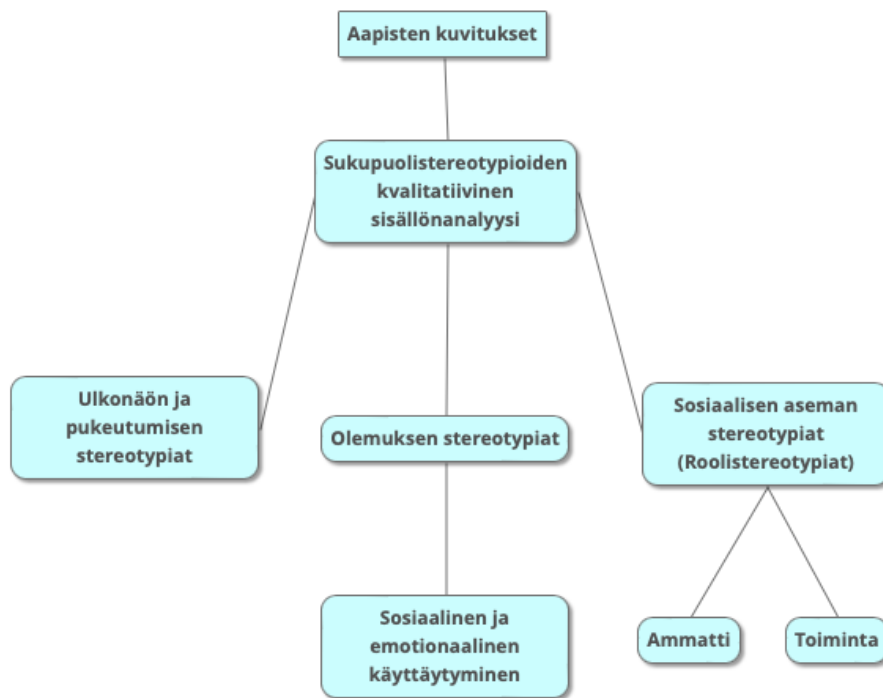
Yksi päähenkilöistä on Aamos-hirvi. Hänellä on usein päällään vihreä paita ja siniset housut sekä jalassaan tennarit. Talvella hän käyttää vihreää takkia ja pipoa. Yhdessä kuvassa hänellä on raidallinen ja vihreä yöpuku. Aamos on aktiivinen ja hieman arka. Toinen päähenkilöistä on Ulla-ilves, jonka paras ystävä on Aamos, josta hän saattaa välillä olla mustasukkainen. Hänellä on usein päällään sininen t-paita, jossa on valkoisia tähtikuvioita. Hän käyttää harmaita farkkuja ja punaisia tennareita. Talvella hänellä on päällään sininen takki ja valkoinen pipo, jossa on sininen tupsu. Ulla käyttää sinistä yöpukua. Ullaa voi kuvata innostuneeksi ja reippaaksi. Kolmas päähenkilöistä on pieni hiiri nimeltään Papu, joka liittyy Aamoksen ja Ullan seuran pelastusoperaation seurauksena. Papulla on päällään raitapaita ja keltaiset haalarit sekä jaloissaan valkoiset tennarit. Talven lähestyessä hän pukeutuu ulkona

keltaiseen haalariin ja käyttää turkoosia kaulahuivia. Papun olemus on vilkas, mutta samalla melko neutraali.

Ensimmäinen sivuhenkilö on Nekku-siili, joka asuu Aamoksen ja Ullan naapurissa. Nekku pukeutuu vaaleanpunaiseen hameeseen, punaiseen paitaan ja päässään hänellä on punainen rusetti. Nekun värimaailma on stereotyyppisesti tyttömainen ja hän on selkeästi aapisen feminiinisin hahmo. Olemukseltaan hän on hieman muita hahmoja nuorempi ja kasvuiässä, minkä seurauksena hänellä on aina nälkä. Toinen sivuhenkilö on majava nimeltään Juuso J. Jokinen. Häntä kuvataan padonrakentajana ja puidenkaatajana. Jokinen liittyy aapisen tarinaan mukaan, kun Aamos, Ulla ja Papu huomaavat joen kuivuneen. Juuso pukeutuu oranssiin ruutupaitaan ja harmaisiin haalareihin. Jaloissaan hänellä on keltaiset kengät ja päässään valkoinen lakki keltaisella lipalla. Talvella Juusolla on oranssi takki ja päässään keltainen karvahattu. Juuso on olemukseltaan aapisen hahmoista vanhin. Kolmas sivuhenkilö on Kruu-kurki, joka pitää kivien keräilystä. Kruulla on päässään punainen pipo. Hän on sivuhenkilöistä neutraalein ja hänen olemuksensa on innostunut ja seikkailunhaluinen. Talveksi hän lentää etelään jättäen kivikokoelmansa muiden vahdittavaksi. Näiden hahmojen lisäksi kuvissa välillä vilahtaa Posteljooni-tiainen ja Valdemar-mato.

5.4 Aineiston analyysi

Aineiston analyysissä käytettiin teorialähtöistä sisällönanalyysia (Metsämuuronen, 2009, 257). Hyödynsimme analyysissä Michelin (1986; katso luku 3.3) sukupuolistereotyyppien analysointiin kehittämää mallia, jonka mukaan laadimme analyysirunkona toimivan käsitekartan (Kuvio 1.). Käsitekartan tekeminen voi helpottaa sisällöllisen analyysin hahmottamista. Sen etuja ovat visuaalisuus, jonka kautta voi hahmottaa kokonaisuuden ja sen eri osat yhtä aikaa. Käsitekartta selventää osien välisiä suhteita ja nostaa esille oleellisia ja myös epäoleellisia asioita. (Metsämuuronen, 2009, 257) Tätä käsitekarttaa syvennettiin analyysissä muulla teoreettisella tiedolla liittyen esimerkiksi väreihin, ammatteihin, käyttäytymiseen ja luonteisiin ja niiden maskuliinisiin tai feminiinisiin tulkintoihin.

Kuvio 1 Käsittekartta analyysistä

Noudatimme analyysissa Tuomen ja Sarajärven (2018) kuvaamaa laadullisen sisällönanalyysin etenemistä, joka edellyttää ylimääräisen karsimista eli pelkistämistä ja keskittymistä tutkimuksen kannalta oleellisiin asioihin. Analyysissa kirjasimme henkilöhahmoihin liittyvät havaintomme huolellisesti muistiin, jonka jälkeen ne teemoiteltiin analyysirunkona käytettävän käsittekartan mukaisesti. Teemoittelu tarkoittaa laadullisen aineiston jakamista ja ryhmittelyä eri teemojen mukaan. Teemoittelu mahdollistaa tutkimuksessa esiin tulleiden aihepiirien vertailemisen. (Tuomi & Sarajärvi, 2018)

Analyysissa tarkastelimme kaikkien aapisten kuvituksia aapinen kerrallaan keskittyen analysoimaan Michelin mallin (1986) mukaisesti henkilöhahmojen sosiaalista asemaa ja roolistereotyyppien ilmenemistä sekä olemuksen stereotyyppioita sosiaalisen ja emotionaalisen käyttäytymisen kautta. Sivu- ja päähenkilöinä esiintyvät hahmot luokiteltiin ulkoisen representaation perusteella feminiinisiin, maskuliinisiin ja neutraaleihin hahmoihin. Neutraaleihin hahmoihin luokiteltiin ne, joiden sukupuolta ei voinut ulkoisesti määrittää tai joiden ulkoiset ominaisuudet eivät edustaneet selkeästi kumpaakaan sukupuolta. Analyysi

kohdentui pääsääntöisesti pää- ja sivuhenkilöihin, mutta pohdinnassa huomioimme myös satunnaisesti esiintyvät hahmot.

Tutkimusaineistoon kuuluvien kuvien analyysin tukena ja varmistuksena käytimme kuvien yhteydessä esiintyviä puhekuplia tai tekstilaatikoita, joiden avulla asiayhteys ja kuvitusten merkitykset avautuvat paremmin. Lisäksi hyödynsimme aapisten opettajanoppaiden kuvauksia hahmoista. Tutkimuksessa tutkimuksen luotettavuutta varmistettiin toteuttamalla analyysi niin, että kumpikin tutkija analysoi aineistoa ensin itsenäisesti, jonka jälkeen tuloksia verrattiin toisiinsa.

5.5 Tutkimuksen eettisyys

Kun arvioidaan tämän tutkimuksen eettisyyttä, on tärkeää korostaa, että sen tarkoituksena ei ollut asettaa oppikirjoja paremmuusjärjestykseen tai kyseenalaistaa oppikirjojen tekijöiden ammatillista osaamista. Sen sijaan tavoitteena on lisätä kriittistä tietoisuutta sukupuolen tasa-arvon haasteisiin liittyen oppikirjoissa. On hyvä huomioida, että tutkimuksessa analysoitiin oppikirjoja rajatusti yhdestä näkökulmasta, joka keskittyi sukupuolten tasa-arvon toteutumiseen. Tämä tutkimus ei näin ollen anna kokonaiskuvaa analysoiduista oppikirjoista.

Toinen eettinen kysymys, joka nousi esiin tutkimusta tehdessä oli se, pitäisikö oppikirjat mainita nimeltä vai ei. Monissa tutkielmissa, joissa oli sama aihepiiri, analysoidut aapiset oli mainittu nimellä, minkä takia tässäkin tutkielmassa päädyttiin samaan ratkaisuun.

Analysoidut oppikirjat, tekijät ja vuosiluku on mainittu tutkielman lopussa. Tekijänoikeuslaki (607/2015, 14§) kuvaa, että tekijällä on lupa hyödyntää julkaistuja teoksia tieteellisessä tutkimuksessa, joka ei ole kaupalliseen tarkoitukseen, ilman rajoitteita. Tutkimuksessa ei arvioitu oppikirjojen laatua tai niitä ei arvosteltu esimerkiksi viihdyttävyyden perusteella, vaan keskityttiin esittelemään ja erittelemään niissä olevia sisältöjä. Juutin ja Puusan (2020) mukaan tutkimuksen kohteille tai muille sen yhteydessä oleville tahoille ei saa aiheutua haittaa tutkimuksesta. Haittaa voisi ilmentyä esimerkiksi silloin, jos tutkimuksen kohteena olevien oppikirjojen viihdyttävyyttä arvioitaisiin. (Juuti & Puusa, 2020, 175). Hyvän tieteellisen käytännön mukaan tutkimuksessa tulee noudattaa tarkkuutta, huolellisuutta sekä rehellisyyttä. Tutkimustulokset esitetään edellä mainittujen periaatteiden mukaisesti. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2023) Tutkimuksen aikana on pyritty siihen, että omat ennako-oletukset sekä mielipiteet eivät heijastu tutkimustuloksiin, ja että tutkimustulokset pohjautuvat tutkimusaineiston oppikirjoihin.

Pyrimme analysoimaan aapisten kuvituksia neutraalisti unohtaen ennakko-oletuksemme. Tämä on tärkeä muistaa, sillä hahmoja ei ole välttämätöntä kuvata siten, että heidän sukupuolensa olisi yksiselitteisesti miehen tai naisen (Vilka, 2010, 17). Tutkimusta tehdessä on tärkeää pyrkiä hypotesittomuuteen. Omien ennakko-oletuksien tiedostamisella on mahdollista välttää niiden heijastumista tuloksiin. (Salo, 2015, 172) Tuomme tutkimuksessa esille, millaisia kuvituksia aapisissa on emmekä ota kantaa aineistossa esiintyviin ilmiöihin.

6 Tulokset

Seuraavissa alaluvuissa tulokset esitellään tutkimuskysymyksittäin ja aapinen kerrallaan. Yksittäisen aapisen esittelyn yhteydessä aapista saatetaan verrata muihin tutkimusaineiston aapisiin.

6.1 Ulkonäön ja pukeutumisen stereotypiat sekä nimien merkitys

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen tulokset ensimmäisen tutkimustuloksen osalta, joka koski sukupuolistereotypioista. Tuloksissa keskitytään hahmojen ulkoiseen olemukseen, kuten asusteisiin, väreihin ja kampauksiin, sekä hahmojen nimiin.

Salainen aapinen (2001)

Salaisen aapisen kuvituksissa ulkonäöllisiä stereotypioita on ihmishahmoilla, mutta eläimet on pyritty kuvaamaan androgyyneinä. Eläinhahmoilla sukupuolittuneisuus tulee ilmi lähinnä vain heidän nimistään. Salaisen aapisen hahmoilla ei myöskään ole ulkonäöllisesti korostettuja sukupuolittavia ominaisuuksia, kuten feminiinisiä pitkiä silmäripsiä tai maskuliinisuuteen liitettävää pitkää kasvojen karvoitusta. Muihin tutkimusaineiston aapisiin verrattuna hahmojen ulkonäkö oli pelkistettyä.

Sisu on ulkonäöllisesti harmaa kissa, jolla on valkoiset kasvot ja punaiset posket. Yleensä hän pukeutuu siniseen lappuhaalariin, mutta voimistellessaan hän käyttää keltaista toppia ja violetteja shortseja. Värimaailma ei pääsääntöisesti anna viitteitä mistään sukupuolesta, mutta hahmon kuntoillessa hänellä on päällään pinkki koko vartalon peittävä uimapuku, mikä voidaan yhdistää vahvasti feminiinisyteen. Alisan värimaailma on puolestaan monipuolinen: hänen vaatteissaan toistuvat vihreä ja sininen, jotka mielletään maskuliinisiin väreihin, ja vaaleanpunainen, joka yhdistetään feminiinisyteen. (Teräs, 2005, 63) Vaatteina hän käyttää feminiiniselle hahmolle stereotyyppisiä hameita ja mekkoja. Alisan hiuksissa esiintyvät pannat ja pinkit ponnarit yhdistetään stereotyyppisesti feminiinisille hahmoille (Tolonen, 2001). Samun käyttämät värit ovat tummia ja punaiseen, vihreään sekä siniseen taittavia. Hänellä on stereotyyppiseen maskuliinisuuteen liitettävät lyhyet hiukset ja lyhyet uimahousut.

Leena kuvataan ulkonäöllisesti tavallisena lepakkona, eikä hänen ulkonäössään ole mitään feminiinisyteen tai maskuliinisuuteen viittaavaa, joten hänet voidaan luokitella ulkonäöllisesti androgyyniksi. Hänen nimensä antaa kuitenkin selkeästi viitteitä

feminiinisyydestä (Digi- ja väestövirasto, 2023). Eno on ulkonäöllisesti harmaa pulu, jolla on vain vihreäpunaiset sukat jalassa. Värimaailma on tasaisen harmaata sekä vihreään taittavaa, mikä antaa viitteitä maskuliinisuudesta. Kuntoiluun liittyvissä kuvissa hahmolla on maskuliininen punainen toppi päällä. (Teräs, 2005, 63) Suomen kielessä puhuttaessa enosta viitataan äidin veljeen ja myös Eno nimenä viittaa maskuliinisuuteen (Digi- ja väestövirasto, 2023). Sulo on ulkonäöllisesti tyyppillinen joutsen, eikä hänen päällään ole vaatteita muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Välillä hänen päällään nähdään kirjava huivi, joiden väreistä ei voida päätellä hänen sukupuoltaan, koska ne kuuluvat sekä feminiinisinä ja maskuliinisina pidettyihin sävyihin (Teräs, 2005, 63). Sulo on suomalainen miehen nimi, minkä vuoksi hahmo voidaan kuitenkin kallistaa maskuliinisuuden puolelle huolimatta androgyniamaisesta ulkonäöstä (Digi- ja väestövirasto, 2023). Pikku kone on ulkonäöllisesti aapisen neutraalein hahmo, eikä mikään hänessä viittaa mihinkään sukupuoleen.

Seikkailujen aapinen (2014)

Seikkailujen aapisen hahmot ovat stereotyyppisiä verrattuna muiden aapisten hahmoihin. Kuvituksissa hahmojen feminiiniset piirteet tulevat esille silmäripsien korostamisella ja vaaleilla punertavilla sävyillä. Pukeutumisessa feminiinisillä hahmoilla korostuvat hameet ja mekot ja päässään heillä nähdään usein rusetti, kukkaseppele, panta tai hattu. Näiden lisäksi jänishahmoilla on korvat aseteltu ihmiskampausta jäljitteleväksi kampaukseksi. Maskuliinisilla hahmoilla on paksut kulmakarvat, vaatetus on suurimmaksi osaksi tummaa, värimaailmaltaan sinistä, vihreää ja harmaata. Usein hahmojen päässä on lippis tai jokin muu päähine, kuten silinterihattu.

Olli on ulkonäöllisesti vaaleanharmaa jänis, joka käyttää maskuliiniselle hahmolle ominaisia rentoja vaatteita, kuten sinisiä housuja ja keltaista t-paitaa sekä vihreää lippalakkia (Teräs, 2005, 63). Hahmon kasvonpiirteet ovat lapsenomaisen neutraalit, eikä hänen kulmakarvojaan ole korostettu muille maskuliinisille hahmoille tyyppillisellä tavalla. Olli on miehen etunimi, mikä vahvistaa viitteitä maskuliinisuudesta (Digi- ja väestövirasto, 2023). Lisäksi maskuliinisuutta tuodaan esille pukeutumisessa juhlavaatteiden eli keltaisen kauluspaidan avulla. Ollilla on isovelji Tarmo, joka kuvataan hyvin maskuliinisena hahmona niin ulkonäön kuin nimen kannalta (Digi- ja väestövirasto, 2023). Hänen ruumiinrakenteensa on roteva ja lihaksikas, ja kasvoja korostaa paksut kulmakarvat, jotka korostavat maskuliinisia piirteitä. Hänen vaatteidensa värit mukailevat muiden aapisen maskuliinisten hahmojen värimaailmaa: päältä löytyy punaista, harmaata ja vihreää (Teräs, 2005, 63).

Jänisperheen Oona-äiti on ulkonäöltään stereotyyppisen feminiininen. Feminiinisyyttä korostaa pitkät silmäripset sekä kapea vyötärö. Lisäksi hän pukeutuu pääasiallisesti hameisiin ja mekkoihin. Jalassaan hänellä on usein korkokengät. Vaatetus on hempeää ja eri punaisen sävyissä. Hahmon feminiinistä vaikutelmaa lisää nimi Oona, joka on suomalainen naisen nimi (Digi- ja väestövirasto, 2023). Unto-isä pukeutuu suurimmaksi osaksi rakennusmaan työvaatteisiin: siniseen kauluspaitaan ja valkoisiin haalareihin. Päässään hahmolla on keltainen rakennuskypärä. Juhlissa Untolla on päällä musta puku ja musta kravatti sekä rakennuskypärä. Hahmon maskuliinista pukeutumista ja värimaailmaa vahvistavat hänen paksut kulmakarvansa sekä leveät hartiat.

Annu on ulkonäöltään feminiininen kettu, jonka kasvojen feminiinisyyttä on korostettu pitkällä ripsillä. Hahmon vaatetus on korosteisen feminiinistä: lähes jokaisessa kuvituksessa Annulla on päällään hame, mekko tai vaaleanpunaiset lappuhaalarit. Päässään hahmolla on yleensä rusetti, panta tai kukkaseppelä, mikä on muillekin feminiinisille hahmoille ominaista (Teräs, 2005, 63). Feminiinisyyttä korostaa myös värimaailma, joka on painottunut kirkkaisiin ja punertaviin sävyihin. Lisäksi Annu on suomalainen naisen etunimi (Digi- ja väestövirasto, 2023). Annun veli Eppu pukeutuminen on kuvitettu tumman sävyisillä housuilla ja paidoilla. Värimaailma on maskuliinista, mitä ilmaistaan sinisillä, punaisilla ja vihreillä sävyillä (Tolonen, 2001, 188). Maskuliinisuutta vahvistaa hahmon nimi Eppu, joka on suomalainen miehen nimi (Digi- ja väestövirasto, 2023). Välillä hahmolla on päässään lippis tai pipo. Kasvonpiirteet ovat neutraalit ja lapsenomaiset, päässään hänellä on silmälasit.

Kettuperheen isä Eero on kuvitettu hyvin perinteisenä isähahmona. Hän pukeutuu arkena kauluspaitaan, siniseen rusettiin, olkihattuun ja juhlatilaisuuksissa tummaan pukuun, mikä viittaa maskuliinisuuteen. Myös värit tukevat hahmon maskuliinisuutta: lähes jokaisessa kuvassa Eero pukeutuu vihreisiin, ruskeisiin ja keltaisiin sävyihin. (Teräs, 2005, 63) Maskuliinisuutta korostetaan myös paksuilla kulmakarvoilla ja Eero-nimellä (Digi- ja väestövirasto, 2023). Kettuperheen äiti Sointu on ulkomuodoltaan stereotyyppinen nainen. Hänellä on kapea vyötärö, pitkät silmäripset ja hän pukeutuu mekkoihin. Vaatteiden värimaailma on hyvin vaalea ja painottuu pastellisävyihin, mikä on rinnastettavissa feminiinisyyteen (Tolonen, 2001). Sointuun on kuitenkin lisätty feminiinisyyttä rikkovia maskuliinisia piirteitä, kuten lyhyet hiukset ja käsitatuointi. Opettaja Ukulele on maskuliininen kettuhahmo, jonka piirteitä korostetaan paksuilla kulmakarvoilla ja maskuliinisella pukeutumisella, kuten kravateilla ja kauluspaidoilla. Värit hänen vaatteissaan

ovat harmaan sävyjä ja neutraaleja. Hänen nimensä ei anna viitteitä selkeästä sukupuolesta, eikä sitä löydy Suomen nimirekisteristä (Digi- ja väestövirasto, 2023).

Angervo representoidaan perinteisenä feminiinisenä opettajana. Hän pukeutuu mekkoihin ja hänen hiuksensa ovat nutturalla. Päässään hänellä on punaiset silmälasit. Meeri-mummo kuvataan stereotyyppisenä isoäitinä, joka pukeutuu aina mekkoihin ja harteillaan hänellä on huivi. Silmissään hänellä on pitkät ripset niin kuin muillakin aapisen feminiinisillä hahmoilla. Molempien hahmojen nimet mielletään naisten etunimiksi, mutta Digi- ja väestöviraston mukaan Angervo jakautuu melko tasaisesti sukupuolten välille (Digi- ja väestövirasto, 2023).

Ystävien aapinen (2021)

Ystävien aapisten hahmot on kuvattu ulkonäöltään kuvattu monipuolisesti verrattuna muihin tutkittuihin aapisiin, mutta myös stereotyyppioita on havaittavissa. Kuvituksessa hahmojen feminiinisiä piirteitä on korostettu kirkkailla ja vaaleilla väreillä ja selkeästi feminiinisillä hahmoilla on silmissään pitkät ripset. Ulkonäöllisesti Ulla on melko neutraali silmäripsiä ja rajauksia lukuun ottamatta. Hänen vaatteidensa värit itse asiassa kallistuvat stereotyyppisesti katsottuna maskuliinisuuteen, mikä ilmenee myös hänen aktiivisessa käytöksessään. Hänen vaatteidensa värimaailma on pääosin sininen ja valkoinen, mutta hänen päällään nähdään myös harmaata. Ullan nimi on perinteinen suomalainen naisen nimi (Digi- ja väestövirasto, 2023), mikä lisää hänen feminiinisyyttään. Lisäksi uidessaan hän käyttää kokouimapukua.

Ulkonäöltään Aamos on neutraali eläinhahmo, josta heijastuu maskuliinisia piirteitä. Aamoksen vaatteiden värimaailma on painottunut vihreään ja siniseen, mutta hänen yllään nähdään myös valkoista. Vaikka Aamoksen maskuliinisia piirteitä ei ole mitenkään sen enempää korostettu, yhdessä kuvassa hänellä on yllään juhlavaatteet, jotka koostuvat juhlapuvun kengistä, housuista, kauluspaidasta ja vihreästä rusetista. Tällaiset juhlavaatteet liitetään yleensä maskuliinisuuteen (Teräs, 2005, 63). Uidessaan hän käyttää vain uimapuvun alaosaa. Maskuliinisuutta vahvistaa hänen nimensä, joka on Suomessa miehen etunimi (Digi- ja väestövirasto, 2023). Papun värimaailmassa korostuvat keltainen ja oranssi. Hänellä on myös päällään usein t-paita, jossa on keltaisia ja turkooseja raitoja. Papu on päähenkilöistä neutraalein, eikä hänen sukupuoltaan tuoda erityisesti kuvituksessa esille. Neutraalit hahmot saatetaan kuitenkin herkästi liittää maskuliiniseksi, mikäli feminiinisiä piirteitä ei korosta. Tämä voidaan selittää kulttuurin ja kielen piilomaskuliinisuudella, jossa neutraaleihin ominaisuuksiin sekoittuu miessukupuolen miellelyhtymiä. (Engelberg, 2016) Papun nimi on

Suomessa sukupuoli neutraali, mikä lisää hänen neutraaliuuttaan (Digi- ja väestövirasto, 2023).

Kruu on aapisen hahmoista toinen, jonka sukupuolta ei tuoda selkeästi kuvituksessa esille. Hän on sivuhenkilöistä neutraalein. Kruun ainoa vaate on punainen pipo. Punaisella värillä viitataan aapisessa feminiinisyyteen, mutta pipon tyyli taas antaa merkkejä maskuliinisuudesta, jolloin hahmon olemus pysyy neutraalina (Teräs, 2005, 63). Hahmon lajistakaan ei pysty suoraan päättämään sukupuolta. Nekku on nuori siili ja aapisen feminiinisin hahmo. Hänen värimaailmansa on stereotyyppisesti feminiininen. Nekulla on monesti päällään vaaleanpunainen paita ja hame tai punainen takki ja päässään hänellä on punainen rusetti. Nekun olemus on hyvin taaperomainen. Uimarannalla hänellä on päällään vaaleanpunaiset kokouikkarit. Aapisen hahmoista Jokisella on eniten vaatteita päällään. Vaatteiden värimaailma on samankaltainen kuin Papulla, eli oranssia ja keltaista. Jokinen käyttää myös sinisiä haalareita, mikä luo mielikuvan rakennustyöntekijästä tai vastaavasta ammatista. Talvella Jokisella on yllään oranssi talvitakki ja päässään keltainen karvahattu, joka muistuttaa hieman metsästäjän lakkia. Jokisen maskuliinisuutta korostavat tuuheat kulmakarvat silmien yläpuolella. Lisäksi hänen Juuso-etunimensä on rinnastettavissa maskuliinisuuteen (Digi- ja väestövirasto, 2023).

6.2 Roolistereotyytiat

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen tulokset toisen tutkimuksen osalta, joka koski roolistereotyytioiden esiintymistä aapisten kuvituksissa. Roolistereotyytiat käsittävät muun muassa hahmojen ammatin ja sosiaalisen toimijuuden.

Salainen aapinen (2001)

Salaisen aapisen hahmojen rooleissa on selkeitä stereotyytioita, mutta niitä on pyritty rikkomaan. Aapisen päähenkilöt ovat kaikki lapsia eikä heillä ole minkäänlaisia ammatteja, jotka ilmentäisivät stereotyytioita. Heidän toimintansa on kuvituksissa hyvin lapsenomaista, mutta heidän olemuksistaan on kuitenkin havaittavissa stereotyyppisiä rooleja. Alisa on toiminnaltaan hyvin isosiskomainen hahmo muille ja hänen roolinsa on hoivaava, mikä on tyyppillinen stereotyytia feminiinisille hahmoille. Esimerkiksi hänet kuvataan työntävän rattaita ja virkkaavan pientä käsityötä. Alisa on mukana kuvituksissa yhtä paljon kuin muut päähahmot, mutta hänen toimintansa on passiivista ja hän seuraa muita taustalta. Samu ei ole korosteisen maskuliininen tekemistensä perusteella. Hän esiintyy samoissa kuvituksissa Alisan kanssa, mutta on selkeästi toiminnaltaan aktiivisempi hahmo. Samu on selvästi mukana leikeissä ja arkisissa asioissa muiden hahmojen kanssa. Hän osoittaa empatiaa muita kohtaan esimerkiksi hoivaamalla sairasta Sulo-joutsenta yhdessä Sisun kanssa sekä lohduttaa Suloa hänen ollessa surullinen (Huovi ym., 2001, 116), mikä on stereotyyppisesti maskuliinisille hahmoille epätyypillistä toimintaa (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33).

Sisu kuvataan puuhailemassa erilaisia asioita sekä auttamassa ihmishahmoja.

Kokonaisuudessaan Sisu-kissasta muodostuu kuvitusten perusteella toimelias, turvallinen ja empaattinen kuva. Stereotyyppisestä näkökulmasta katsottuna Sisu-kissan toiminta viittaa feminiinisyyteen, sillä naisten ja tyttöjen on kuvattu olevan hoivaavia, tunteellisia sekä kiltejä (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Toisaalta hahmo on kuvattu myös toimeliaana tekijänä, joka esimerkiksi nostelee painoja ja urheilee. Toimeliaisuus ja fyysinen voima nähdään maskuliinisuutena (Jokinen, 2003, 8–10).

Sivuhahmojen kohdalla ei ole havaittavissa selkeitä roolistereotyytioita. Hahmot ovat kuvituksissa päähenkilöiden taustalla ja ovat toiminnoiltaan passiivisia. Sulo-joutsen on monessa kuvituksessa muiden hahmojen hoidettavana ja ns. lemmikin roolissa. Hänen toimintansa on hyvin eläimellistä verrattuna Sisu-kissan, joka on hyvin ihmismäinen hahmo.

Leena ei ilmennä toiminnassaan stereotyyppioita, sillä hän vain lentelee taustalla. Tosin voidaan pohtia, miksi juuri naisen nimellä esiintyvä hahmo on laitettu passiivisimpaan rooliin. Enopulu esiintyy Salaisen aapisen kuvituksissa suunnilleen saman verran kuin Sisu. Hahmo kuvataan Sisun tavoin puuhailemassa itsenäisesti sekä muiden hahmojen kanssa leikkien, urheillen ja puuhaillen arkisia lapselle ominaisia asioita. Pikku kone on kuvituksissa toiminnaltaan passiivinen hahmo, jota muut aapisen päähenkilöt liikuttelevat ja kantavat mukanaan. Pikku kone on mukana monessa aapisen kuvituksessa, mutta seurailee muiden hahmojen toimintaa ja taustalta usein pöydältä, lattialta tai jonkun päähenkilön sylistä.

Seikkailujen aapinen (2014)

Seikkailujen aapisessa korostuvat stereotyyppiset sukupuoliroolit: maskuliiniset hahmot ovat teknillisiä sekä urheilullisia ja feminiinisissä hahmoissa korostuu hoiva ja perhekeskeisyys (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Aapisen päähenkilöt Annu ja Olli ovat koululaisia, eikä heihin liity vahvoja roolistereotyyppioita kuvituksissa. Kummankaan hahmon feminiinisiä tai maskuliinisiä piirteitä toiminnassa ei ole korostettu, vaan molempien toiminta on neutraalia lapsille ominaista leikkiä. Annu ja Olli leikkivät tasapuolisesti feminiinisten ja maskuliinisten lapsihahmojen kanssa, eikä ryhmiä ole jaoteltu sukupuolten mukaan. Kuitenkin Annu on kuvitettu stereotyyppisesti feminiiniselle hahmolle ominaiseen tapaan hoivaavaan rooliin (Rossi, 2003, 89). Tarmo representoidaan stereotyyppisesti maskuliiniseen tapaan urheilulliseksi ja heikoksi tekstiilitöiden tekijäksi.

Jänisperheen Oona-äiti on ammatiltaan taiteilija, joka mielletään neutraaliksi ammatiksi (Michel, 1986). Hahmon toimintaa voidaan kuvata hoivaavana: hän toimii lohduttajana ja hoitaa kotityöt sekä kaupassakäynnit. Unton toiminta on kokonaisuudessaan stereotyyppisen maskuliinista (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Hahmo on töissä rakennustyömaalla ja onkin kuvattu suurimmassa osassa kuvituksista työasussa ja työmaalla. Kun Unto ei ole työmaalla, hänet on kuvattu stressaantuneen oloisena työasioista, esimerkiksi yhdessä kuvassa hahmon pään ympärillä on ajatuskuplia, joiden sisällä on taloja ja pohjapiirustuksia. Annun äiti sointu on ammatiltaan elokuvaohjaaja, joka perinteisesti mielletään maskuliiniseksi alaksi (Michel, 1986). Hahmo rikkoo muutenkin toiminnallaan stereotyyppisiä feminiinisyyden rajoja olemalla kiireinen ja urakeskeinen. Kuvitusten perusteella Eero-isän ammatista ei voi olla täysin varma, mutta se antaa viitteitä koti-isästä tai puutarhurista. Kotioloissa Eero huolehtii lasten eväistä ja kouluun lähtemisestä. Hahmon ammatti ja vapaa-aika ovat rinnastettavissa feminiinisyyteen (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Jänisperheen Meeri-mummo on isoäidiksi

hyvin perinteinen: hänestä saa rauhallisen ja huolehtivaisen vaikutelman ja hän neuloo paljon. Opettaja Angervo esiintyy kuvituksissa vähän ja kuvitukset, joissa hän esiintyy ovat stereotyyppisiä kuvituksia naisopettajuudesta: yhdessä kuvassa hahmo opettaa perinteisessä luokkahuoneessa ja toisessa lohduttaa oppilasta (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Toinen opettaja on Ukulele, joka opettaa musiikkia. Musiikinopettajuus nähdään maskuliinisena ammattina verrattuna luokanopettajuuteen.

Ystävien aapinen (2021)

Ystävien aapisessa on havaittavissa vain vähän roolistereotypioita ja perinteisiä sukupuolirooleja on jopa pyritty rikkomaan. Kuitenkin feminiiniset hahmot nähdään muiden tutkittujen aapisten tavoin hoivaajan tai autettavan roolissa. Aapisen hahmot ovat lähes kaikki lapsia, eikä heillä ole esimerkiksi ammatteja, joita voisi lokeroida mihinkään sukupuolistereotypiaan. Aapisessa oli selkeästi otettu huomioon sukupuolten moninaisuus. Ulla nähdään rohkaisevassa roolissa ja toimii Aamokselle ja Papulle lohduttajana. Aamos on ulkonäöllisesti maskuliinisuuteen kallistuva hahmo, mutta hänen toimintansa on hyvin feminiinistä: hän muun muassa siivoaa essu päällä, piiloutuu peloissaan muiden hahmojen taakse sekä on monesti hoivattavan ja autettavan roolissa (Rossi, 2003, 89). Papu on toiminnaltaan hyvin aktiivinen hahmo. Pienikokoisuutensa vuoksi hän joutuu tukeutumaan usein muiden hahmojen apuun ja matkustaa usein Aamoksen hartioilla. Feminiinisten ja maskuliinisten ominaisuuksien myötä Papun toiminta kallistuu neutraaliin luokkaan.

Nekku on selkeästi nuorin hahmoista ja toimii muiden hahmojen hoidettavana. Hän esiintyy kuvituksissa todella vähän ja on selkeässä sivuroolissa. Olemukseltaan Jokinen on muille hahmoille vanhemman tai isosisaruksen kaltainen ja tietää paljon asioista, jonka hän näyttää hyvin usein. Hän auttaa muita hahmoja ja on puhuvista hahmoista ainoa, jolta voi erottaa jonkinlaisen ammatin. Jokisen toiminta ja ammatti viittaavat selkeään maskuliinisuuteen (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Kruu on toiminnaltaan hyvin neutraali ja passiivinen hahmo. Hänellä ei ole hahmojen keskuudessa selkeää roolia ja jää kuvituksissa hyvin etäiseksi. Lisäksi Kruu-nimi ei viittaa mihinkään sukupuoleen eikä siitä synny mitään mielleyhtymiä. Nimeä ei löydy Digi- ja väestöviraston tiedoista, jolla voisi saada vihjeitä sukupuolittuneisuudesta (Digi- ja väestövirasto, 2023).

6.3 Sosiaalisen ja emotionaalisen käyttäytymisen stereotyyppit

Tässä luvussa esitellään tulokset kolmanteen tutkimuskysymykseen, joka koski sosiaalisen ja emotionaalisen käyttäytymisen stereotyyppioita. Näitä ovat esimerkiksi hahmojen aktiivisuus, ilmeet ja eleet sekä käyttäytyminen muita kohtaan.

Salainen aapinen (2001)

Hahmojen käyttäytyminen on hyvin stereotyyppistä muutamaa stereotyyppian rikkomista lukuun ottamatta. Sisu osoittaa tunteitaan ilmein ja elein. Suurimmassa osassa kuvituksissa Sisu hymyilee ja on iloinen, mutta joissain kuvissa hahmon kasvoilla on surullinen, ilkkurinen, huolestunut, huvittunut ja itkuinen ilme. Sisu osoittaa empatiaa ja tunteita muita aapisen hahmoja kohtaan, esimerkiksi halaamalla, joka nähdään stereotyyppisesti feminiinisenä piirteenä. Yhdessä aapisen kuvassa hahmo antaa suukon Sulo-joutsenelle. Kuvaan on liitetty puhekupla, jossa Sisu sanoo ”*Minä en pelkää suukkoja*” (Huovi ym., 2001, 23). Seuraavan sivun kuvassa Sisu halaa Suloa samalla kun he nukkuvat samassa pahvilaatikossa. Hahmo osoittaa empatiaa muissakin kuvituksissa, esimerkiksi yhdessä kuvassa Sisu hoitaa sairasta Sulo-joutsenta yhdessä Samun kanssa ja toisessa halaa Suloa ja mittaa hahmolta kuumetta (Huovi ym., 2001, 57). Alisa hymyilee lähes kaikissa aapisen kuvissa paria kuvaa lukuun ottamatta, jossa hänellä on huolestunut ilme kasvoillaan. Hänen käytöksestään on huomattavissa feminiinisiä stereotyyppioita kuten huolehtivaisuus ja passiivisuus. Samu on maskuliinisia stereotyyppioita rikkova, esimerkiksi hänet kuvataan hoivaamassa muita hahmoja ja osoittavan empatiaa heitä kohtaan. Hän osoittaa selkeästi tunteitaan, jota pidetään feminiinisenä ominaisuutena. (Rossi, 2003, 89)

Eno ei auta tai osoita tunteita muita hahmoja kohtaan, jota pidetään maskuliinisuuden stereotyyppiana (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Eno on kaikissa aapisen kuvissa kuvattu iloiseksi ja hymyileväiseksi lukuun ottamatta yhtä kuvaa, jossa hahmo kuvataan itkuisena hänen muistellessaan lapsuuttaan. Leena-lepakon on kuvattu käyttäytyvän ilkkurisesti pelästyttäessään kahta poikahahmoa, mikä on stereotyyppisesti ajateltuna yhdistettävissä maskuliinisuuteen (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Muuten hänen käytöksensä on neutraalia. Suurimmassa osassa kuvituksissa Sulo hymyilee tai hänen kasvoillaan on neutraali ilme. Yhdessä kuvassa hahmon on kuvattu itkevän, eikä kuvan perusteella pysty sanomaan itkeekö hahmo ilosta vai surusta. Kuvaan liittyvässä tekstissä kuitenkin lukee, ”*Sulo on onnellinen*”, joka viittaa siihen, että hahmo itkee ilosta. Tämä on ainoa asia mikä viittaa hahmon

feminiinisyyteen, sillä stereotyyppisestä näkökulmasta naisten on kuvattu olevan tunteellisempia kuin miehet (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Passiivisesta toiminnasta huolimatta Pikku kone reagoi muiden hahmojen tekemisiin ilmein, kuten hymyilemällä, olemalla hämmästynyt, surullinen tai neutraali.

Seikkailujen aapinen (2014)

Seikkailujen aapisen hahmoilla, erityisesti aikuisilla, on paljon stereotyyppistä käyttäytymistä. Annusta saa rauhallisen ja hillityn vaikutelman. Suurimmaksi osaksi kuvituksissa Annu on hymyilevä ja kiltti yhtä kuvaa lukuun ottamatta, jossa hahmo on harmistunut.

Harmistuneisuus ilmenee siten, että hahmolla on kädet puuskassa ja kulmat kurtussa. Epun käyttäytyminen taaperolle ominaista. Hän on passiivinen, esiintyy kuvituksissa todella vähän ja tällöin jonkun sylissä tai pöydän alla. Eppu hymyilee aina. Eppu esitetään neutraalina ja käytöksessä ei ole havaittavissa stereotyyppioita. Eeron käyttäytyminen rikkoo enemmän maskuliinisia stereotyyppioita kuin noudattaa niitä. Häntä kuvataan lempeänä koti-isänä, joka pitää mielellään Eppua sylissään. Ilmeet ovat hyvin rauhallisia ja lempeitä, mikä yleensä yhdistetään feminiinisyyteen (Rossi, 2003, 89). Tanssiasento maskuliininen: toinen käsi tanssiparin vyötäröllä ja toinen käsi tukee parin kättä. Sointu on käytökseltään hyvin feminiininen: hänen ilmeensä ovat lempeitä ja hillittyjä. Hahmo on hyvin huolehtivainen omista lapsistaan ja hänet kuvataan tyyppillisenä kotiäitinä. Opettaja Ukulele on kuvattu hillittynä. Hahmon käytös on joko neutraalia, tai huolehtivaista, jolloin käytös on maskuliinisia stereotyyppioita rikkova. Ilmeillään hän viestii positiivisuutta ja ystävällisyyttä.

Olli on muiden hahmojen tapaan hillitty ja pääosin hymyileväinen. Hahmon käytös on usein maskuliinisia stereotyyppioita rikkova: hän näyttää avoimesti tunteitaan, huolehtii muista ja kuvituksissa on sijoitettu usein taka-alalle. Olli on myös kuvitettu itkevänä, joka mielletään stereotyyppisesti feminiiniseksi toiminnaksi (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Tarmo on kuvattu hyvin maskuliiniseksi hahmoksi. Hänen ilmeensä ovat vakavia ja toiminta aktiivista. Kuvissa hahmo on muiden hahmojen edessä ja hän ei näytä feminiinisyyteen liitettyjä tunteita. Hänen kehonkielensä on mahtailevaa, esimerkiksi hän usein pullistelee pikkuveljelleen Ollille, mikä voidaan nähdä myös isovelimäisenä käytöksenä. Oonan-äidin käytös on feminiiniselle hahmolle stereotyyppistä. Hahmo on kuvattu lempeän äidillisenä, huolehtivana ja hänen ilmeensä ovat rauhallisia (Rossi, 2003, 89). Hahmoja ollessa useampi, Oona-äiti on usein taka-alalla. Unto-isästä saa kuvitusten perusteella itsevarman kuvan. Hahmolla on usein lempeä ilme kasvoillaan mutta kehonkieli viestii maskuliinisuutta sekä

tunteiden ilmaisun rajallisuutta, esimerkiksi hahmo istuu yhdessä kuvituksessa kädet puuskassa. Angervo-opettaja on stereotyyppisesti feminiininen isoäitihahmo: hän huolehtii oppilaistaan esimerkiksi tekemällä ruokaa ja pitämällä oppilaita sylissään (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Ilmeet ovat muiden, erityisesti feminiinisten hahmojen tapaan rauhallisen lempeitä. Meeri-mummo on hyvin samankaltainen hahmo kuin Angervo-opettaja. Ainoa, mistä heidät voi erottaa, on turkin väri ja opettajuus. Meeri-mummo neuloo ja istuu passiivisesti keino tuolissa, jotka voidaan yhdistää feminiinisiksi ominaisuuksiksi (Rossi, 2003, 89).

Ystävien aapinen (2021)

Ystävien aapisen hahmojen käyttäytymisen stereotypioita on pyritty selkeästi rikkomaan ja sukupuolten moninaisuuteen on kiinnitetty huomiota. Ulla on nuori ilves, joka on luonteeltaan reipas ja iloinen. Aapisen sivuilla hänen ilmeensä ovat tunteikkaita, itsevarmoja ja herkkiä, joita pidetään feminiinisille hahmoille ominaisina piirteinä. Ulla on empaattinen ja ilmaisee selkeästi, jos hän tekee mielestään jotain väärää. Ulla on päättäväinen ja rohkea, millä viitataan taas maskuliinisuuteen (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Aamos on aktiivinen ja hieman arka persoona, ja hänestä huokuu pienen kouluikäisen innokkuus. Aamos on auttavainen, herkkä, huomaavainen ja harkitseva, hänen ilmeensä ja eleensä ovat rauhallisia ja hillittyjä. Aamos rikkoo huomattavasti maskuliinisia stereotypioita ja hänen käytöksensä on hyvin feminiinistä. Papu on luonteeltaan vilkas ja hänellä on monesti tapana suurennella asioita, mikä saatetaan tulkita välillä jopa valehteluksi. Vaikka Papu pitää jekuttamisesta, näyttää siltä, että hän ei tarkoita pahaa. Papun kiinnostus jekutteluun ja luonteen vilkkaus ovat stereotyyppisesti maskuliinisia piirteitä. Kuitenkin hänen ilmeissään ja eleissään korostuu iloisuus ja ystävällisyys, jotka ovat feminiinisiä piirteitä. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33) Näin ollen Papu on hahmona enemmän neutraali, kuin maskuliininen tai feminiininen hahmo.

Sivuhahmot esiintyvät kuvituksissa melko vähän, joten heidän käytöksestään ja emootioistaan on haastava tehdä suurempia tulkintoja. Luonteeltaan Jokinen on jämäkkä ja hieman yrmeä, mutta pohjimmiltaan huolehtiva, mikä viittaa aikaisemmin mainittuun isovelimäisyyteen. Kruuta kuvataan mukavaksi ja rohkeaksi, jolloin hänen käytöksensä voidaan luokitella neutraaliksi. Nekku on temperamenttinen ja hänen ilmeensä ja eleensä ovat korostuneita ja tunteikkaita, joten hänestä kuvataan voimakkaita feminiinisiä stereotypioita.

7 Lopputarkastelu

7.1 Johtopäätökset

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaisia sukupuolistereotyyppioita suomalaisissa aapisissa ilmenee. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että eniten stereotyyppioita oli havaittavissa hahmojen ulkonäön ja olemuksen kohdalla, ja eniten stereotyyppioita oli pyritty rikkomaan sekä sosiaalisen ja emotionaalisen käyttäytymisen että roolistereotyyppioiden osalta.

Eri vuosikymmeniltä otetut aapiset mahdollistivat muutoksen havainnoinnin kuvituksissa. Eniten stereotyyppioita oli havaittavissa 2010-luvun Seikkailujen aapisessa, ja 2020-luvun Ystävien aapinen oli tutkituista aapisista stereotyyppioiltaan neutraalein. Tutkimus osoittaa, että uusimman aapisen eli Ystävien kuvituksissa oli kiinnitetty eniten huomiota sukupuolten moninaisuuteen ja stereotyyppioita oli rikottu eniten. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että hahmot oli pyritty kuvaamaan ulkonäöllisesti androgyyneina ja heidän toimintansa sekä emootionsa olivat monipuolisia. 2000-luvulla ilmestynyt Salainen aapinen oli kuvitukseltaan yksinkertaista ja pelkistettyä verrattuna muihin tutkittuihin aapisiin, mikä saattoi vaikuttaa siihen, että se oli stereotyyppioiltaan melko neutraalia. Tutkimus kuitenkin osoittaa, että vanhin 2000-luvulla ilmestynyt Salainen aapinen sisälsi vähiten sukupuolistereotyyppioita.

Salaisessa aapisessa esiintyvät ihmishahmot Samu ja Alisa oli selkeästi kuvitettu sukupuolitetuiksi hahmoiksi, mutta heidän feminiiniset ja maskuliiniset piirteet olivat kuitenkin suhteellisen neutraaleja verrattuna Seikkailujen aapiseen, jossa esimerkiksi feminiinisten hahmojen piirteitä oli korostettu pitkällä ripsillä ja hameen punaisen sävyisillä vaatteilla, kuten hameilla ja mekoilla. Pelkistetyn kuvituksen lisäksi neutraaliutta saattaa selittää se, että Salaisen aapisen ihmishahmot olivat lapsia, joiden sukupuolittuneita piirteitä ei ollut erityisesti korostettu. Salaisen aapisen eläinhahmot olivat nimiä lukuun ottamatta androgyynejä. Sisu kissa antoi viitteitä tasapuolisesti sekä feminiiniseen että maskuliiniseen suuntaan, minkä vuoksi hahmon sukupuolta ei selkeästi pystynyt päättämään. Seikkailujen aapinen oli analysoimista aapisista stereotyyppisin: feminiiniset ja maskuliiniset hahmot olivat korosteisen stereotyyppisiä ulkonäöltään, mutta sukupuolistereotyyppioita oli pyritty rikkomaan hahmojen käyttäytymisellä ja tatuoinneilla feminiinisillä hahmoilla. Esimerkiksi Sointu-äiti oli pukeutumiseltaan feminiininen eli hahmolla oli päällään vaalean sävyisiä hameita ja mekkoja, mutta käsivarressaan hänellä oli tatuointi ja hiukset olivat lyhyet.

Soinnun ulkomuoto oli myös lihaksikkaampi muihin aapisen feminiinisiin hahmoihin verrattuna.

Sukupuolistereotyyppien puuttuminen Ystävien aapisesta saattaa liittyä siihen, että kaikki aapisen päähenkilöt olivat lapsia, joten hahmoilla ei ollut havaittavissa selkeitä, aikuisille tyypillisiä sukupuolirooleja tai sukupuolirooleille stereotyyppistä toimintaa. Ulkonäöllisesti sukupuolirooleja oli myös häivytetty, mutta feminiinisille hahmoille oli kuitenkin jätetty tyypilliset pitkät ripset. Päähahmojen käytös oli monipuolista ja hahmojen emotionaalista ja sosiaalista stereotyyppioita rikottiin niin, että feminiinisinä ja maskuliinisina pidettyjä käyttäytymismalleja oli jokaisella päähenkilöllä tasapuolisesti. Poikkeuksena kaksi sivuhahmoa, joista toinen oli vahvasti feminiininen ja toinen maskuliininen.

Varsinaisten tutkimustulosten lisäksi huomasimme, että tutkimusaineiston kaikissa aapisissa oli havaittavissa heteronormatiivisuutta, sillä jokaisessa aapisessa kaikki perheet olivat ydinperheitä, joihin kuului isä, äiti, lapset ja isovanhemmat. Perheissä äidit ottivat pääasiallisen vastuun lastenkasvatuksesta yhtä poikkeusta lukuun ottamatta (kts. Eero-isä). Yhteiskunnassa on kuitenkin monia erilaisia perheitä ja jokainen niistä on yhtä arvokas. Sama pätee myös sukupuoliin, sillä ei ole oikeaa tapaa olla tietyn sukupuolen edustaja, vaan kaikki tavat ovat yhtä oikeita.

7.2 Pohdinta

Tasa-arvolaisissa (2014) sekä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) sanotaan, että koulutuksen järjestäjien on huolehdittava sukupuolten tasa-arvon toteutumisesta sekä tukemisesta. Tasa-arvolain viidennessä pykälässä sanotaan, että naisilla ja miehillä sekä tytöillä ja pojilla tulee olla yhtäläiset mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen. Näiden linjausten toteutumista tukevat opetus, tutkimus ja oppiaineisto. (Tasa-arvolaki, 2014, 5§) Opetushallituksen laatiman perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa taas sanotaan, että oppiva yhteisö tukee arvoillaan ja toimintatavoillaan sukupuolten välistä tasa-arvoa sekä oppilaan henkilökohtaisen identiteetin rakentumista. Oppilaita rohkaistaan sitoutumaan opiskeluun ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. (OPS, 2014, 28) Sekä laki että opetussuunnitelma velvoittavat oppimateriaalien toteuttavan sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Vaikka vuoden 2014 opetussuunnitelma ja tasa-arvolaki näin edellyttävät kaiken toiseuttavan ja eriarvoistavan toiminnan poistamista opetuksesta, ei oppikirjojen ja -materiaalien kuvitukseen sisälly ohjeistusta representatiivisuudesta. Tämä on yllättävää, sillä oppikirjojen kuvitus voi vaikuttaa oppilaan ihmiskuvaan, joka kehittyy oppimisen aikana. Kuvien tarkastelija muodostaa kuvien merkityksiä omien havaintojensa ja kokemustensa pohjalta, joten kuvat synnyttävät mielikuvia tarkastelijan mielessä. (Palmu, 2008, 303) Aapisen käyttäminen opetusmateriaalina edellyttääkin opettajalta perehtyneisyyttä representaatioihin, jotta voidaan varmistaa tasa-arvoisen opetuksen toteutuminen. Tavoitteiden vastaisen piiloviestinnän kitkeminen opetuksesta on tärkeää, jotta jokaiselle voidaan taata tasa-arvoisen opetuksen edellytykset (Palmu, 2008, 303). Mikäli oppimateriaaleissa tulee vastaan ristiriitaisia tai kyseenalaisia kuvia tai sanoja, opettaja voi käyttää niitä keskustelun herättämiseksi oppilaiden kanssa. Tulevaisuuden opettajina meidän tulee kiinnittää huomiota oppimateriaalien tasa-arvoon ja representaatioon. Siitä huolimatta, että aapisen ensisijainen tehtävä on opettaa lasta lukemaan, aapisiin liittyy muitakin merkityksiä asenteiden, mallien ja tiedon välittäjinä (Palmu, 2008, 301).

Tutkimus keskittyi aapisten kuvitusten analyysiin, mutta tulosten tarkastelussa kuvitusten analyysiin yhdistettiin hahmojen nimien tarkastelu. Kuvia on mahdollista analysoida, vaikka hahmojen nimet eivät olisikaan tiedossa. Hahmojen nimet voivat kuitenkin vaikuttaa stereotyyppisten ominaisuuksien tulkitsemiseen, sillä esimerkiksi Salaisen aapisen Sisu-kissan nimi viittaa maskuliinisuuteen (Digi- ja väestövirasto, 2023), mutta hahmon pinkki uimapuku mielletään feminiiniseksi asusteeksi, jolloin kyseessä on stereotyyppien rikkominen. Hahmojen nimet ohjaavat tulkintaa tiettyyn suuntaan, ja nimiä pidettiin samanlaisena analyysin osatekijöinä kuin esimerkiksi vaatetusta tai käyttäytymistä. Vaikka hahmojen nimet saattoivat tarjota lisäinformaatiota hahmojen sukupuolesta, kuvien analyysit eivät olleet riippuvaisia niistä. Kontekstin ja asiayhteyksien muodostumiseen vaikuttavat esimerkiksi sosiaaliset rakenteet ja kulttuuri (Holstein & Gubrium, 2004).

Opettajien opetus- ja kasvatustehtäviin kuuluu tasa-arvoisen kouluympäristön edistäminen ja hänellä on vastuu lasten opettamisesta ja kasvattamisesta. Myös oppikirjojen valinnassa vastuu on opettajalla, joten hänen on mahdollista päättää minkä kirjan valitsee vai valitsee ollenkaan. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet eivät määritä, että oppikirjoja olisi pakollista käyttää. Oppikirjojen valinnoista puhutaan vähän, joten tietoisuutta olisi mielekästä lisätä koulutuksen kautta. Kansainvälisten tutkimusten perusteella esimerkiksi Blomberg

(2007) nostaa ajatuksissaan sukupuolisensitiivisyyden käsittelystä jo opettajankoulutuksen aikana. Opettajien tulee opettaa kriittistä ajattelua aapisten ja muiden oppikirjojen välittämiä stereotyyppioita kohtaan, joten olisi tärkeää aloittaa stereotyyppien kriittinen ja sukupuolisensitiivinen käsittely jo opiskelijoiden keskuudessa opettajankoulutuksen aikana. (Blomberg, 2007, 36; Itkonen & Paatela-Nieminen, 2015, 54)

Oppikirjakustantamot keskittyvät siihen, että oppikirjat myyvät ja kirjojen kuvitus perustuu kysyntään. Näin kuvituksia luodaan myyntinäkökulma edellä ja tasa-arvoon liittyvät näkökulmat voivat unohtua. Eriarvoisiin rakenteisiin, kuten sukupuolistereotyyppioihin, on kuitenkin helpompi puuttua ja niitä on helpompi murtaa, kun asiat tiedostetaan. Tutkimuksen tulokset kannustavat myös oppikirjakustantamoja sekä kuvittajia kiinnittämään huomiota enemmän oppimateriaalien kuvittamiseen.

7.3 Luotettavuus

Prosessiluonteen säilymisen kannalta ennako-olettamusten puuttuminen on tärkeää (Eskola & Suoranta, 1998). On hyvä tiedostaa, että ennakkoluulot ovat väistämättömiä, sillä ne perustuvat aikaisempiin kokemuksiimme. Aiemmat tiedot ja havainnot vaikuttavat sisällönanalyyysiin, minkä takia tutkimusta tehdessään tutkijoiden tulee huomioida ennakkoluulonsa (Salo, 2015, 172). Lisäksi olemme pyrkineet parantamaan tutkimuksen luotettavuutta arvioivalla ja kriittisellä työasenteella. Vaikka emme nimenneet ominaisuuksia ja stereotyyppioita tietyn sukupuolen mukaan, tarkastelimme aineistoa kuitenkin feminiinisyyden ja maskuliinisuuden kautta, jolloin jaoimme sukupuolen kahteen luokkaan. Pohdimme lisäksi, olisiko kahtiajaon voinut välttää käyttämällä jotakin muuta menetelmää ja teoreettista viitekehystä. Olemme pyrkineet kuvailemaan tuloksia ja tutkimisprosessia mahdollisimman tarkasti, ja olemme perustellut valintojamme. Valmista aineistoa analysoitaessa tutkija ei vaikuta aineiston laatuun, mikä parantaa tutkimuksen luotettavuutta. Validiteetti vahvistuu, jos tulokset ovat samansuuntaisia aikaisempien tutkimusten kanssa. (Juhila & Suoninen, 2002, 236–237)

Puolueettomuus on tärkeä tekijä tutkimustyössä, jossa tutkija pyrkii ymmärtämään ja kuulemaan tiedonantajia puolueettomasti ilman, että hänen omat henkilökohtaiset tekijät, kuten ikä, sukupuoli, virka-asema vaikuttavat siihen, mitä hän kuulee ja havainnoi. Tutkijan rooli on sekä tutkimusasetelman luoja että tulkitsejä ja hänen tulisi pyrkiä säilyttämään puolueettomuus tutkimusprosessin aikana. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta on tärkeää,

että tutkijan puolueettomuusnäkökulma huomioidaan ja arvioidaan tarkasti. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 120)

Tutkielman eettisyyttä arvioitaessa on korostettava, että sen tarkoituksena ei ollut kyseenalaistaa oppikirjojen tekijöiden ammattiosaamista, eikä arvioida oppikirjoja paremmuusjärjestyksessä. Sen sijaan tarkoituksena oli lisätä tietoisuutta oppikirjoissa olevista sukupuolten stereotyyppioista ja tasa-arvon haasteista. On tärkeää huomata, että oppikirjoja analysoitiin kapeasti yhdestä näkökulmasta – sukupuolten stereotyyppioiden näkökulmasta – eikä tutkimus anna koko kuvaa oppikirjoista. Eettinen kysymys, joka heräsi tutkielmaa tehdessä oli se, tulisiko tutkimuksen kohteena olevia oppikirjoja mainita nimeltä vai ei. Useissa aiemmilla saman aihepiirin tutkimuksissa oli analysoitujen oppikirjojen nimet mainittu, joten myös tässä tutkielmassa päädyttiin samaan ratkaisuun (esim. Hirvonen, 2017).

Oppikirja-analyysin luotettavuus on monen eri tekijän summa, joka riippuu tutkijan tai tutkijoiden pätevyydestä, käytettyjen menetelmien reliabiliteetista ja validiteetista, sekä oppikirjan rakenteen ja sisällön oikeellisuudesta ja objektiivisuudesta. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2010, 231–232) Kun pyritään tekemään luotettavaa oppikirja-analyysiä, tutkijoiden pätevyys on tärkeä tekijä. Analyysin tekijän on tunnettava oppiaineen sisältö ja tutkimusmenetelmät, jotta hän on kykeneväinen tekemään objektiivisia ja luotettavia johtopäätöksiä oppikirjan sisällöstä. Analyysimenetelmien sekä mittareiden reliabiliteetti ja validiteetti ovat myös avainasemassa oppikirja-analyysin luotettavuuden kannalta. Mittareiden ja menetelmien on oltava tieteellisesti hyväksytyjä, jotta niiden avulla saatavat tulokset ovat luotettavia. Mittareiden ja menetelmien reliabiliteetti tarkoittaa niiden luotettavuutta ja toistettavuutta, joten niitä käytettäessä tulee pyrkiä minimoimaan virhemarginaalit. (Hirsjärvi ym., 2010, 231–232)

Tutkimusta ei voi yleistää suureen joukkoon, sillä aineistona käytettiin ainoastaan kolmea aapistaa. Yleistettävempien ja kattavampien tulosten saamiseksi aineistoon olisi pitänyt ottaa mukaan useampia aapisia eri vuosikymmeniltä. Validiteetti voidaan jakaa kahteen osaan: sisäiseen ja ulkoiseen validiteettiin. Sisäinen validiteetti tarkoittaa, että määritteiden, menetelmällisten ratkaisujen ja teorian tulee olla loogisessa suhteessa keskenään. Ulkoinen validiteetti taas tarkoittaa aineiston ja johtopäätösten välisen suhteen pätevyyttä. Tutkimusaineistoa voidaan sanoa validiksi, kun tutkimusaineisto kuvataan tarkalleen sellaisena kuin se on. (Eskola & Suoranta, 1998) Tämän perusteella tutkimuksen voidaan

todeta olevan validi, sillä tutkimusaineisto ja tulokset esitetään tarkasti sellaisena, kun ne ovat.

7.4 Mahdolliset jatkotutkimukset

Tutkimuksemme kohdistui yhteensä kolmeen 2000–2020-luvuilla ilmestyneisiin aapisiin, joista jokainen oli valittu eri vuosikymmeniltä. Tutkimuksemme nostaa useita jatkotutkimusmahdollisuuksia, kuten esimerkiksi selvittely oppilaiden käsityksistä heille välitetyistä sukupuolirooleista aapisten kautta. Mahdolliset jatkotutkimusaiheet ovat moninaiset, sillä koulumaailman sukupuolistereotyyppioista ja aapisten sukupuolittuneisuudesta tehtyjä tutkimuksia on vielä vähän (esim. Karhu & Vehkala, 2008; Hirvonen, 2017).

Aapisten kuvatutkimusta olisi mahdollista jatkaa niin, että tutkimusaineisto olisi kerätty lyhyemmältä aikaväliltä, esimerkiksi viimeisen viiden vuoden ajalta. Tällöin aineisto koostuisi monesta saman vuoden aikana ilmestyneestä aapisesta. Lyhyellä aikavälillä ilmestyneiden aapisten kuvituksia vertailemalla saataisiin uutta tietoa siitä, miten sukupuolistereotyyppioita on representoitu uusimmissa aapisissa. Näin tutkimustulokset saataisiin yleistettävämmiksi ja sen avulla olisi mahdollista rikkoa aapisissa vallitsevia roolistereotyyppioita. Kuvien lisäksi tutkimuksessa voisi ottaa huomioon myös aapisten tekstit ja vertailla kuvien ja tekstien representaatioita. Näin voitaisiin selvittää, onko kuvien ja tekstien sukupuolirepresentaatioilla mahdollisia ristiriitoja keskenään. Oppilaiden materiaalien lisäksi sukupuolten stereotyyppioita voisi tutkia opettajanoppaista ja muista sarjojen oheismateriaaleista, kuten Sanoma Pro:n nettimateriaali Bingelistä.

Sukupuolistereotyyppioiden lisäksi olisi hyvä tutkia esimerkiksi, miten vähemmistöryhmiä, kuten vammaisia tai sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihahmoja on tuotu esille aapisten kuvituksissa. Lisäksi oppikirjakustantamoja voisi tutkia ja tutkimisen ohella olisi perusteltua ottaa huomioon lisäksi oppikirjojen tekijöiden sukupuoli ja pohtia vaikuttaako se oppikirjojen kuvituksiin ja sisältöihin. Jatkotutkimusideoitamme olisi mahdollista soveltaa aapisten lisäksi muihinkin peruskoulussa käytettäviin oppikirjoihin, kuten terveystiedon tai ympäristöopin oppimateriaaleihin.

Analysoidut aapiset

Huovi, H., Wäre, M., Töllinen, M. & Louhi, K. (2001). *Salainen aapinen*. WSOY.

Backman, M., Kolu, S., Lassila, K., Solastie, K., Lumme, J. (2014). *Seikkailujen aapinen*. Otava.

Asplund, J., Hartikainen, A., Ryhänen, M., Tamminen, J. (2021). *Ystävien aapinen*. Sanoma Pro Oy.

Lähteet

- Auvinen, T. (9.5.2023). *Suomi on sukupuolten tasa-arvon edelläkävijä*. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. <https://stm.fi/suomi-on-sukupuolten-tasa-arvon-edellakavija>
- Blumberg, R. L. (2007). *Gender bias in textbooks: A hidden obstacle on the road to gender equality in education*. Unesco
- Devor, A. (1989). *Gender blending: Confronting the Limits of Duality*. Indiana University Press.
- Digi- ja väestövirasto. (2023). *Nimipalvelu*. <https://verkkopalvelu.vrk.fi/nimipalvelu/>
- Digi- ja väestövirasto. (2023). *Sukupuolen vahvistaminen*. <https://dvv.fi/sukupuolen-vahvistaminen>
- Dunkel, L. (2010). Sukupuolisen kehityksen häiriöiden luokittelu. Teoksessa M. Välimäki, T. Sane & L. Dunkel (toim.) *Endokrinologia*. Duodecim.
- Dyer, R. (2002). *Älä katso! Seksuaalisuus ja rotu viihteen kuvastossa*. Vastapaino.
- Education for All Global Monitoring Report 2008. (5.5.2023) *Education for All by 2015: will we make it?* <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000154743>
- Engelberg, M. (2016). *Yleispätevä mies: Suomen kielen geneerinen, pülevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus*. Helsingin yliopisto.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Osuuskunta Vastapaino.
- Gordon, T. (2001). Johdanto. Teoksessa M. Nikunen, T. Gordon, S. Kivimäki & R. Pirinen (toim.), *Nainen/naisuus/naisellisuus* (s. 8–18). Tampere University Press.
- Graneheim, U. H. Lindgren, B.-M. & Lindman, B. (2017). Methodological challenges in qualitative content analysis: A discussion paper. *Nurse Education Today*, 29-34.
- Hahl, K. Niemi, P.-M. Johnson Longfor, R. & Dervin, F. (2015). *Diversities and Interculturality in Textbooks: Finland as an Example*. Cambridge Scholars Publisher.
- Hannus, M. (1996). *Oppikirjan kuvitus koriste vai ymmärtämisen apu*. Painosalama Oy.
- Hatva, A. (1993). *Kuvittaminen*. Rakennustieto Oy.
- Heinonen, J.-P. (2005). *Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit - Peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa*. Dark.
- Hietala, V. (1996). *Kuvien todellisuus - Johdatus kuvallisen kulttuurin ymmärtämiseen ja tulkintaan*. Gummerrus Kirjapaino Oy.
- Hirsjärvi, S. (1983). *Kasvatustieteen käsitteistö*. Otava.
- Holliday, W. (1990). Textbook Illustrations - Fact of filler? *The Science Teacher*, 27-29.

- Honkasalo, V. (2013). Se suuri ero. Kulttuuri ja seksuaalisuus terveystiedon oppikirjoissa. (*Nuorisotutkimus*, 1/2013). 6–22. <https://stm.fi/suomi-on-sukupuolten-tasa-arvon-edellakavija>
- Härkönen, Lappalainen S., Nummenmaa, Ylitapio-Mäntylä & Lehtonen. (2011). Varhaiskasvatus ja sukupuoliutunut lapsuus. Teoksessa Lehtonen, J. (toim.) *Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen*. (s. 79–90). Helsingin yliopisto.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (2004). Context: working it up, down, and across. *Qualitative research practice*, 297–311.
- Ibenegbu, C. Ubah, R. & Okwo, F. (2020). Effect of Children - Generated Illustrations in text on Pupils' Achievement in Phonics. *The International Journal of Art & Design Education*, 619–620.
- Itkonen, T. ja Paatela-Nieminen, M. (2015). How is the Other Produced in Two Finnish ABC (E-)Books. Teoksessa *Diversities and Interculturality in Textbooks. Finland as an Example*. Hahl, K. Niemi, P. Johnson Longfor, R. & Dervin, F. (toim.) Cambridge Scholars Publishing.
- Jantunen, M. (2009). Sadut ja mielikuvitus. Teoksessa Jantunen T. & Lautela R. (toim.) *Kuningasvuosi. Leikin kulta-aika*. (s. 48–57). Tammi.
- Juhila, K. & Suoninen, E. (2002). Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa: A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssi-analyysi liikkeessä*. (s. 233–252). Vastapaino.
- Juuti, P. & Puusa, A. (2020). Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus Oy.
- Jääskeläinen, L. Hautakorpi, J. Onwen-Huma, H. Niittymäki, H. Pirttijärvi, A. Lempinen, M. & Kajander. V. (2015). Tasa-arvotyö on taitolaji. *Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Oppaat ja käsikirjat*, 5(2).
- Kiianmaa, N. (2012). *Tasa-arvobarometri 2012*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu, 23: 46–47.
- Kinnunen, M. (2001). *Luokiteltu sukupuoli*. Osuuskunta Vastapaino.
- Kiviniemi, K. (2015). Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola, *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2 - Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s. 80). PS-kustannus.

- Koski, L. (2001). *Hyvän lapsen ja kasvattamisen ideaalit* – Tutkimus aapisten ja lukukirjojen moraalisen kosmologian muutoksista itsenäisyyden aikana. Painosalama Oy
- Lahelma, E. (2011). Sukupuolitietoisuutta kouluun ja opettajankoulutukseen: TASUKO-hankkeesta eteenpäin. *Kasvatus*, 42(1), 90–95.
- Lappalainen, A. (1992). *Oppikirjan historia*. WSOY.
- Lehtonen, J. (2003). *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa: Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 31. Yliopistopaino.
- Lehtonen, J. (2006). Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus koulun käytännöissä ja nuorten elämässä. Teoksessa E. Asikainen (toim.) *Pysäytyskuvia. Sukupuoli ja seksuaalisuus nuorten elämässä ja koulun arjessa*. Joensuun yliopisto, 49–64.
- Lehtonen, J. (2011). *Sukupuolinäkökuomia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen*.
- Lerikkanen, M-K. (2017). Aapinen ja lukutaidon opetus. *Oppikirja Suomea rakentamassa*. (s. 17–38). Suomen tietokirjailijat.
- Lewis, D. (2001). *Reading contemporary picturebooks: picturing texts*. Routledge/Falmer.
- Lindroos, M. (1997). *Opetusdiskurssiin piirretty viiva tyttö ja poika luokkahuoneen vuorovaikutuksessa*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 153.
- Metsämuuronen, J. (2009). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. Gummerrus Kirjapaino Oy.
- Michel, A. (1986). *Down with stereotypes!: eliminating sexism from children's literature and school textbooks*. Unesco.
- MLL. (9.5.2023). *Stereotypiat ja ennakkoluulot*. <https://www.mll.fi/tehtavat/stereotypiat-ja-ennakkoluulot-rasismi-ja-vihapuhe/>
- Määttä, K. & Turunen, A-L. (1991). *Tasa-arvokasvatuksen didaktiikan perusteet*. Finn Lectura.
- Nielsen, H. & Davies, B. (2007). *Discourse and the construction of gendered identities in education*. Working Paper.
- Ohlander, A. S. (2010). *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia*. Utbildningsdepartementet. Delegationen för jämställdhet i skolan.
- OPH – Opetushallitus. (2011). *Tasa-arvo ja sukupuoli oppimateriaaleissa*. Opetushallituksen muistiot 2011:1, 3–4.
- OPS. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Opetushallitus.
- Paasonen, S. (2012). Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa T. Saresma, L.-M. Rossi & T. Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen* (s. 39–48). Vastapaino.

- Palmu, T. (1991). *Aapisten sukupuoli-ideologia: kolmen 1990-luvun alussa käytetyn aapisen sisällönanalyysi*. [pro gradu -työ, Helsingin yliopisto].
- Palmu, T. (2003). *Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä. Etnografia yläasteen äidinkielen oppitunneilta*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 189. Yliopistopaino.
- Palmu, T. (2008). Nimetön Hiiri ja Simo Siili. Aapisten sukupuoli-ideologia. (s. 301–313). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pihlajamaa, M. (2021). *Kohti sateenkaariystävällisempää Suomea: Tilannearvio seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta Suomessa 2021*. Oikeusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-939-1>
- Reddy-Best, K. Choi, E. & Park, H. (2018). Race, Colorism, Body Size, Body Position, and Sexiness: Critically Analyzing Women in Fashion Illustration Textbooks. *Clothing and textiles research journal*, 281–295.
- Reisby, K. (1998). Sukupuoliherkkä pedagogiikka. Teoksessa A-L. Arnesen, S. Jonsdottir, E-S. Hultiger, T. Klemp, B.T Frederiksen & H. Lönn. (toim.) *Eroja ja yhtäläisyyksiä. Sukupuoli pedagogisessa ajattelussa ja käytännössä*. Suom. P. Hynninen. Helsingin yliopisto. Vantaan täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja 17, 15–33.
- Rossi, L-M. (2003). *Heterotehdas: televisiomainonta sukupuolituotantona*. Gaudeamus.
- Rossi, L-M. (2010). Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa T. Saresma, L.-M. Rossi & T. Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen* (s. 21–38). Vastapaino.
- Salmenkangas, M. (2005). *Muutu. Puutu.: Oppilaitoksen yhdenvertaisuusopas*. Työministeriö.
- Salo, U.-M. (2015). Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa S. Aaltonen & R. Högbacka, *Umpikujasta oivallukseen – Reflektiivisyys empiirisessä tutkimuksessa* (s.172). Juvenes Print.
- Sarmavuori, K. (2003). *Alkuaskeleet äidinkieleen ja kirjallisuuteen*. Äidinkielen opetustieteen seura.
- Selander, S. (1991). Pedagogic text analysis. Teoksessa M-L. Julkunen, S. Selander & M. Åhlberg (toim.) *Research on texts at school*. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia n:o 37. (s. 35–88) Joensuun yliopisto.
- Seta. (3.5.2023). *Muunsukupuolisuus*. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/muunsukupuolisuus/>

- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2016). *Valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 2010 – väliraportti 2016*. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2023). *Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020-2023 – loppuraportti 2023*. Helsinki.
- https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164660/STM_2023_9.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79290/Tasa-arvoselonteon%20väliraportti%202016%20ver4.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- Tainio, L. (2012). Gender in Finnish school textbooks for basic education. *Cultural practices and transitions in education*.
- Tainio, L. & Teräs, T. (2010). *Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa*. Opetushallitus raportit ja selvitykset 2010:8.
- Tainio, L., Karvonen, U. & Routarinne, S. (2015) Käsitteet oppimateriaalin käytöstä äidinkielen opettajaidentiteetin rakentumisen välineenä. Rajaton tulevaisuus – Kohti kokonaisvaltaista oppimista. Kauppinen, M., Rautiainen, M. & Tarnanen, M. (toim.) Suomen ainedidaktisen tutkimusseuran julkaisuja.
- Tainio, L. Palmu, T. & Ikävalko, E. (2010). Opettaja, oppilas ja koulun sukupuolittunut arki. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani (toim.) *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. (s. 13–22). PS-kustannus
- Tasa-arvolaki. (8.8.1986/609) <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>
- Tekijänoikeuslaki (22.5.2015/607). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404>
- Teramo, K. (2010). Tyttö vai poika?. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 126 (20), 2340–2341.
- THL. (19.4.2023). *Ammattialojen sukupuolen mukainen segregatio*. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-tila/tyo-ja-toimeentulo/ammattialojen-sukupuolen-mukainen-segregatio>
- Tolonen, T. (2001). *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolen arkiset järjestykset*. Gaudeamus.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2023). *Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK)*. Opetus- ja kulttuuriministeriö. <https://tenk.fi/fi/tiedetilppi/hyva-tieteellinen-kaytanto-htk>

- Urho, Leena. (2015). *Tasa-arvo historian oppikirjoissa. Sukupuolten esiintyminen 5. luokan historian oppikirjoissa.* [pro gradu -työ, Tampereen yliopisto].
- Vilka, H. (2010). *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen.* PS-kustannus.
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2009). *Lastentarhanopettajien jaettuja muisteluja sukupuolesta ja vallasta arjen käytännöissä.*
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2012). *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille.* PS-kustannus.